

FOLIA SELECTA

www.foliaselecta.hu

ÁCS JÓZSEF – SKUTECKY RITA: Létdallamok – Könyvbemutatók Mátramindszenten	1
YVES FLOUCAT: Metafizika II. A létvalóság igaz és jó mivolta	14
KUMINETZ GÉZA: A közjó, mint a keresztény társadalombölcselet egyik központi fogalma	24
FLORILEGIUM: Egyedül Isten	37

Mátramindszent, 2021. június

LÉTDALLAMOK

Mátramindszent- Kincseskert- Mihók-ház, 2020. szeptember 12. 11 óra.

Orient Enikő textilművész könyvbemutatóhoz kapcsolódó kiállításának megnyitása, illetve a Szigeti I. József domonkos atya életét és tanítását felvillantó, Dabóci Mihók Mária összeállításában megjelent hármaskönyv és Kuklay Antal: A kráter peremén c. könyv ötödik, bővített kiadásának bemutatása.

A kiállítást megnyitotta és a könyveket bemutatta Skutecky Rita (S.R.) és Ács József (Á.J.)

S.R.: Nagy szeretettel köszöntök mindenkit, és nagyon örülök, hogy ilyen sokan eljöttetek - most tegező formulát használok, ha nem haragszotok meg. Engem Skutecky Ritának hívnak, a férjem Ács József, tizennyolc éve vagyunk házасok, és sok-sok éve ismerjük Tóni atyát és Máriát.

Rólam annyit, hogy én az ELTE jogi karán végeztem, jogász vagyok, ügyvédként dolgozom, Józsi pedig az ELTE fizikus szakán végzett, alapvégzettségét tekintve elméleti fizikus, de költő és író, több könyve jelent meg, és valójában a Tóni atyával — a Pilinszky-versek kapcsán — kialakult közös érdeklődés miatt született a felkérés a mai könyvbemutatóra és kiállítás megnyitására. A Szigeti atya életéről és tanításáról szóló hármaskönyv mindnyájunknak nagyon komoly nyári olvasmánya volt — hogy milyen mélységben, ez rövidesen kiderül. A könyvbemutató után kerül sor Orient Enikő — aki szintén igen régi barátunk —, kiállításának a megnyitójára, amit itt, az ebédlőből kialakított szakrális térben helyeztek el, erről fogok majd pár szót mondani, aztán megint Józsi kapja vissza a szót, akkor pedig Tóni atya *A kráter peremén* című könyvének az ötödik kiadását ismerteti — ez egy régi könyv új köntösben. A megismerkedésünk Tóni atyával szintén ehhez a kötethez köthető, én a nyolcvanas évek végén kaptam ajándékba ennek az első kiadását egy kedves barátomtól, és akkor nagyon mélyen megérintett ez a fajta Pilinszky-értelmezés, mert én Pilinszkyvel úgy voltam, hogy bizonyos értelemben zártak voltak a versei és úgy éreztem, mintha valamilyen kagylóhéj lenne ez, van valami nagyon fontos elrejtve benne — ez huszoneves koromban volt így — de én nem fértem hozzá. És ez a könyv nyitotta fel nekem ezeket a kagylóhéjakat először. Aztán eltelt sok év és 2005 körül személyesen is megismerkedtünk Tóni atyával Leányfalun egy lelki gyakorlaton, és onnantól személyessé vált a barátság. Körömben és nagyon sok helyen találkoztunk.

Folytassuk a Szigeti József-könyvbemutatójával, és akkor mindjárt át is adnám Józsinak a szót.

Á.J.: Nagy köszönöm a megtisztelő felkérést, hogy én beszéljek Szigeti atyáról, és erről a három kötetéről. Tulajdonképpen nem is gondoltam bele, de most azért látom, hogy végül is olyan embereknek fogom bemutatni Szigeti atya gondolatait és életét, akik közül néhányan nálam közelebből ismerték, jobban, alaposabban. Nagyon sok közös élmény fűzi őket Szigeti atyához, akit én nem ismerhettem, de talán épp ebben rejlik a vállalkozásom szépsége is, nemcsak a nehézsége.

Három kötet, az első Szigeti atya élete, ennek az alcíme: *Prelúdium*, a második Szigeti atya tanítása *Etűdök* címmel, a harmadik pedig gondolatokat tartalmaz, *Variációk* alcímmel. *Létdallamok* az összefoglaló cím, tehát a *Variációk*, az *Etűdök* illetve a *Prelúdium* egyetlen nagy zenemű részeit alkotják, és noha ezt a három kötetet külön-külön is forgathatjuk, engem mégis leginkább az foglalkoztatott, hogy mi adja ennek a három kötetnek az egységét, miért egység ez a három könyv. Itt az élet, a tanítás és a gondolkodás egységének vagyunk a tanúi, ezért arra gondoltam, hogy ezt a három kötetet én sem külön mutatom be, nem beszélnék külön az atya életéről és a könyvben olvasható gondolatairól vagy a tevékenységéről, hanem ezeket egységben szeretném megmutatni. Ezért az atya élettörténetét fonálként használom, amelynek mentén majd kibontakozik, hogy mit gondolt és mit tett. Ami így kibontakozik, az maga az a létdallam, amit a kötetekben felcsendülni hallunk.

Az I. kötetben az atya életéhez kapcsolódó dokumentumokat találunk, illetve mások visszaemlékezéseit, a II. kötetben a II. világháború előtt megjelent tanulmányait, illetve azoknak az előadásoknak a jegyzet- vagy hangfelvétel alapján rekonstruált szövegét találjuk, amelyeket 1955 és 2001 között tartott, nagyon különböző körülmények között és különböző helyszíneken. A III. kötet az atya hagyatékában maradt 117 füzetnek a feljegyzéseiből válogat, hol aforisztikus tömörségű megállapításokat, hol hosszabb gondolatfutamokat.

Szigeti atya 1907-ben született Budapesten. Az I. világháború végén a spanyolnáthajárványban ő is elkapta a betegséget, amelyből visszamaradt egyfajta gyengeség és egy erős fejfájás, ami állandóan kínozza és megnehezítette számára az összpontosítást — tulajdonképpen a III. kötetben található gondolatok töredékességét is ezzel indokolta. Nekem ezek a töredékes gondolatok mégis nagyon kedvesek. Láttunk erre sok példát. Pascal *Gondolatok* című könyve is hosszabb-rövidebb futamok gyűjteménye.

1925-ben érettségizett a piaristáknál, aztán belépett a domonkosokhoz, ott kapta a József rendi nevet. Grazban végezte a tanulmányait és 1929-ben tette le az örökfogadalmat. Az első kötetben találunk egy levelet, ami 1930-as keltezésű, és az édesapjának írta. Nekem nagy élmény volt ez a levél. Olyan irodalmi igénnyel megírt szöveg, aminek a jelentősége túlmutat ezen az irodalmi minőségen is. Nagyon nehéz helyzetbe került... tulajdonképpen az édesapjával került szembe, dacára annak, hogy kölcsönösen nagyon szerették egymást, de az édesapja. Hogy mit írt neki az előző levélben, arra csak ennek a levélnek a tartalmából következtetünk vissza, de nagyjából kirajzolódik a kép. Az édesapja, aki a fővárosi könyvtárból kivett kötetekből tájékozódott, kialakította a maga elképzelését arról, hogy általában mi a vallás, mi az egyház. Ezek az elképzelések számunkra is ismerősek lehetnek, a későbbi antiklerikális marxista brosúrák kliséi köszönnek itt vissza. Az édesapa azt mondja, hogy nem akarja ezeket a dolgokat felhozni, nem akarja a fiát a hivatásában elbizonytalanítani, hiszen szereti. De ha ezt elmondják valakinek, az azért benne hagy egy tüskét. Úgy is kezdődik maga a levél, hogy „napközben újra és újra visszatértek rá a gondolataim” — tudniillik a levélre — „sőt, a hűség kedvéért ezt is megemlítem, esténként, a lefekvés után sem tudtam szabadulni tőlük, úgyhogy csak fél vagy egy órával később tudtam elaludni.” Ismerte ő az édesapjának ezeket az elgondolásait, ahogy mi is ismerjük ezeket a kliséket: a vallás egyfajta népámítás, a

szocializmus kerékkötője illetve a kapitalizmus szekértolója. Sejtjük, hogy milyenfajta olvasmányok alakították ki ezt a képet az édesapában. Ebben a helyzetben kell válaszolni ezekre a részben kimondott, részben kimondatlan vádakra. És mindezekre válaszolni tudott ebben a levélben, még hozzá úgy, hogy egy szerető apa-fiú kapcsolat keretei között maradt mindvégig. Lehet persze azt mondani, hogy már iskolázott, ismeri a hitvédelmi irodalmat, erre hivatkozik a levélben is, tehát tud érvelni, ismeri a jellegzetes vádakat, és ezekre meg is tud felelni. Ennek a biztonsága, a szilárd alap, a szilárd meggyőződés ott van a levélben, de ezzel nem él vissza, nem támadja az apját, hanem nagyon finoman igyekszik terelgetni, mik azok a nyomvonalak, amelyek mentén ha elindulna, jobban megértené, mi az, hogy egyház, mi az, hogy vallás, mit jelent az istenhit. Ebben a levélben kerül elő nagyon sok olyan kérdés, ami aztán a későbbi pályáját meghatározta, hiszen ő az egyház tanításának szociális vetületével, sőt egy ebből kibontható lehetséges társadalmi programmal is nagyon sokat foglalkozott. Apja, aki baloldali megvilágításba helyezte a munkáskérdést, szemére vetette az egyháznak, hogy ez az ügy hidegen hagyja, hogy a kizsákmányoltak, a kiszolgáltatottak sorsára nem fordít kellő figyelmet. Ez a levél 1930-as keltezésű, és 1891-ben már megjelent a *Rerum novarum* pápai enciklika, amelyik szociális tanítást fogalmazott meg ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban, elítélte a munkások kizsákmányolását, de a magántulajdonnak a felszámolását, ami ugye a Kommunista Kiáltvány programpontjainak egyike, a természetjogtól idegennek tartotta. Ennek a *Rerum novarum*-nak a folytatása volt az 1931-es *Quadragesimo anno*, amelyik már a címében is utalt a negyven évvel korábbi előzményre. A kettő közt eltelt idő azért nagyon sűrű volt. Ott volt az első világháború, ami teljesen kibillentette a világ addigi rendjét, és voltaképpen előkészítette a terepet annak a fajta technikai civilizációnak az elszabadulásához, ami aztán a társadalmi struktúrákat is alapjaiban forgatta fel. A monopolkapitalizmus, ami ilyen-olyan formában már jelen volt a XIX. század végén, szintén új lendületet kapott, túl voltunk egy gazdasági világválságon, az olasz fasizmus már működött, a kommunizmus a sztálinista diktatúra formájában szintén megkezdte a maga társadalomátalakító kísérleteit, tehát óriási forrongás volt, és erre a helyzetre valamiképpen reagálnia kellett az egyháznak. A *Quadragesimo anno* fogalmazott meg néhány alapelvet, például a szubszidiaritás elvét, hogy minden döntésnek abban körben kell megszületnie, akiket érint, tehát ameddig lehet, el kell kerülni, hogy kívülről és távolról döntsenek csoportok (ma akár azt is mondhatjuk, nemzetek) ügyeiről.

Ehhez kapcsolódik egy másik alapelv ebben az enciklikában, a hivatásrendiség. Ha ezt a kettőt összeillesztjük, akkor látszik, hogy az ebből kirajzolódó és kívánatosnak tekintett társadalomszerkezet nem nagyon hasonlít ahhoz, amerre akkoriban a világ haladt, tehát ez jelentős kontrasztot képezett. Szigeti atya ismerte ezeket a gondolatokat, tisztában volt azzal, hogy édesapjának a vágyai nem teljesen megalapozottak, sőt, azt kell keresnünk, hogy ennek a romlásnak mi a forrása - és itt még előtte álltunk jónéhány katasztrófának -, hogy hová kell leásni, és honnan kell újjáépíteni ezt a rendet, és újjá lehet-e építeni, pusztán emberi erőből újjá lehet-e építeni egyáltalán. Ezek nagyon fontos kérdések, és azt hiszem, itt már megfogalmazódott benne az igény, hogy később is szeretne velük foglalkozni. Pappá szentelték, megtanult franciául, Franciaországban szerzett főiskolai tanári fokozatot. 1936-tól

Budapesten tanított filozófiát, hitvédelmet és görögöt. Meglehetősen sok publikációja látott napvilágot, ekkor indult az Aquinói Szent Tamás Társaság kiadásában a Szent Tamás Könyvtár sorozat. A társaság célja a skolasztikus bölcselet ismertetése és továbbfejlesztése volt. Ebben a könyvsorozatban az ötödik kötet az *Isten bölcseleti megismerése* címet viselte. Ebben hat előadás szövegét közölték, egyikük Szigeti atya *Isten és a világ* című tanulmánya volt. A füzetsorozatban megjelent írásai egyébként benne vannak a tanításokat összegyűjtő kötetben. Itt fejt ki az általa nagyon fontosnak tartott *dúsan telített istenfogalomnak* a lényegét vagy eredetét. Itt mondja ki azt, hogy Isten lényege maga a lét, a létteljesség, a mindent felölelő létvalóság. Ez a felfogás nem azonos a panteizmussal, mert az magát a véges, változó, múlandó részekből álló világot azonosítja Istennel, Isten viszont nem úgy létezik, ahogy a világ dolgai. A létteljesség nem egy a létezők közül, nem is a létezők összessége, hanem a létezésük forrása, tehát a keletkezésüknek, a fennmaradásuknak és a pusztulásuknak a mértéke benne van. A teremtmény fennmaradása is elképzelhetetlen volna, hogyha nem állna összhangban ezzel a létteljességgel. Azt is lehet mondani, hogy a teremtés nem pillanatnyi aktus, hanem a teremtés folyamatos. Innen vezeti le az ember, mint szabad akarattal rendelkező lény küldetését, ami a létmegértésnek, a létteljességgel fennálló kapcsolatnak az elmélyítése, a belőle következő cselekvés, és ezáltal az erkölcsi és szellemi felemelkedés.

És ez a felemelkedés egyben Isten dicsőségének a hirdetése. Így tudnám összefoglalni azt a szemléletet, ami ezekből az írásokból kiolvasható.

1940 októberében Sopronba helyezték, ott görögöt tanított. Ott élte át a II. világháborút, a bombázásokat, majd a háború végét. 1945-ben vesztette el az édesapját. Budapesten az oroszok kisajátították azt a lakást is, ahol a család élt, az apja tiltakozott, hogy tönkreteszik a féltett íróasztalát azzal, hogy ráállítanak egy kondért, s erre a válasz egy haslövés volt. Az orosz tiszt végzett vele. 1950-ig működhetett tanárként, ugyanis 1950 júniusában indult meg az a nagyszabású akció, amelynek keretében Magyarországon néhány tanítórend kivételével felszámolták a szerzetesrendeket. A feloszlattal természetesen az járt, hogy el kellett jönnie Sopronból. Sokakkal együtt teherautón Máriabesnyőre szállították őket, a kapucinus zárdába. Nem messze onnan állt egy apácázárda is, ahová pedig angolkisasszonyokat hurcoltak. Ott találkozott Dellamartina Annával. Ő ismertette meg Szigeti atyát dr. Soltész Jenővel, aki a Keresztény Front félkész programjának kidolgozásába szerette volna bevonni Szigeti atyát. Ez a bezártság, egyfajta ideiglenes internálásként 1950 novemberéig tartott. Akkor tudott Budapestre visszamenni, először albérletbe, majd édesanyjához költözött a Vaskapu utcába. A Váci utcába járt a Szent Mihály templomba misézni, de azon csak domonkos harmadrendi hívek egy kicsiny csoportját engedték részt venni. Nagy nyilvánosság előtt nem misézhetett. A Keresztény Front programjának kidolgozásába azonban belefolyt. Az a várakozás volt e mögött, hogy a nagyhatalmi erőviszonyok még kétségesek lévén akár el is billenhetnek, és egy ilyen elbillenés során esetleg Eisenhower nyomására mégiscsak szabad választásokat fognak tartani. Azon pedig meg kell jelennie egy olyan pártnak, amelyik a korábban említett alapokon, mint például a hivatásrendiség, kidolgozott programmal léphessen elő. Tehát, hogy ne érje

váratlanul a szabad választás azokat, akik másképpen képzelik a társadalmi berendezkedést. Ebben a programban nagyon sokféle elem volt, például a királypártiság, és tulajdonképpen a Szent Korona-tanra alapult. Ennek az elképzelésnek bármelyik eleme halálos bűn volt a rendszer szemében, ezt így együtt pedig különösen vérlázítónak találták. Inkább az a meglepő, hogy egészen 1956-ig zavartalanul dolgozhattak ezen a programon. Nyilván követték az eseményeket a belügyesek, megvoltak azok az emberek, akik révén tudomást szereztek a programról, tehát nem 1956-ban fedezték fel a létezését. De rendszeres találkozóikat megtarthatták, megbeszélhették a politikai helyzetet. A program kidolgozásában Szigeti atya is jelentős részt vállalt, mert ő dolgozta ki az oktatáspolitikai részt. Ennek a tartalma is megismerhető az I. kötetből. Az oktatás is egy hivatásrend, ennek a belső felépítését írta le.

Drámai váltás mutatkozik a II. kötetben belül, ami megkülönbözteti az 1950 utáni részeket a korábbiaktól. Ami Isten emberét megkülönbözteti a modern értelemben vett filozófustól vagy szaktudóstól vagy a cselekvési programot hirdető ideológustól az, hogy ezen utóbbiakat saját tanaik személyesen semmire sem kötelezik — vagy mert nincs is személyes vonatkozásuk, vagy mert, mint az ideológus esetében, az ideológia pusztán eszköz a tömegek mozgatására és irányítására. A Krisztus követéséről és a Létteljességbe, úgy is, mint Jóteljességbe való szerelmes belekapaszkodásról szóló tanítás azonban nem ilyen. Ennek a meggyőződésnek életalakító ereje van, s hirdetése súlyos próbatételekkel és következményekkel jár.

Benne van a kötetben egy 1955-ös, advent előtti elmélkedése. Ezt a radikális egyházüldözés időszakában tartotta, ezért ebben a földi élet, mint éjszaka jelenik meg, ahol nagy szerepe van a rossznak, a bűnnek, Isten ellenségeinek. Ennek az elmélkedésnek a bevezetőjében van egy mondat, ami összefoglalja a kor parancsát. Ez engem annyira megragadott, hogy az elmúlt hónapokban nagyon sokat gondolkodtam rajta, és még nem sikerült kimerítenem a mélységeit.

„Ne vegyetek részt a sötétség meddő cselekedeteiben!”

Hogy ezt miként valósítsuk meg? Ott a főparancs: „Szeresd Uradat, Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és minden erődből!” A rossz azonban ezzel még nem tűnik el a világból. Az elmélkedés témája, hogy mi az Úristen terve és szándéka az Egyházat szorongató rosszal. Szigeti atya erre elmélkedésében azt a választ adja: így képes kimutatni az emberi elvakultság és gonoszság mélységeit. Ha látjuk másban a rosszat, megértjük, hogy a rossz lehetősége bennünk is ott rejlik, s megtanuljuk felismerni a kegyelmet és hálát adni segítő erejének. Az Úristen megtűri a rosszakat, hogy kimutassa kegyelmének erejét, amely akár a legelvetemültebb gonosztevőt is megtérítheti.

„Azon kell lennünk, hogy a sok baj és szenvedés kárba ne vesszen”, fogalmazza meg. Az egyházüldözést a hit fejlődésének motorjaként kell felfogni. Ha nem lenne üldöztetés, nem éreznénk, mennyire erős a kegyelem. Az emberi elképzelések lehetnek tévesek, terveink lehetnek alkalmatlanok a cél elérésére, előfordulhat, hogy nem valósulnak meg, hogy fel kell adnunk őket, a tervezett módon nem tudjuk szolgálni az Urat, ám van egy pont, ahonnan nem lehet tovább hátrálni. A létünk tartóoszlopait ugyanis nem mi alkottuk. A Krisztuson keresztül

az egyetemesség sziklatalapzatához kapcsolódó Egyház olyan, mint az üllő, amelyre zuhognak a pörölycsapások, de nem az üllő törik el, hanem a kalapács. Ez már nem az üldözött ember erejének, hanem Isten dicsőségének a bizonyítéka. Az üldöztetést szenvedő ember erkölcsi-szellemi nagysága abban áll, hogy tudja, mibe kell kapaszkodnia.

Utólag azt kell mondanunk, Isten ezekben az elmélkedésekben készítette fel Szigeti atyát a ráváró feladatokra.

1956 nyarán Szigeti atyát az ÁVH letartóztatta, lefoglalva a Keresztény Front programját. Az ügy azonban nem került bírósági szakaszba, október 30-án pedig a forradalom napjaiban kiengedték a Gyorskocsi utcából. 1957 márciusában megint elvitték, 5 hét vizsgálati fogság után kiengedték, majd nyáron újra letartóztatták. Ezúttal tárgyalásig jutott az ügy, államellenes szervezkedés vádjával először 8 év börtönre ítélték, majd másodfokon életfogytiglanra. A börtönben együtt bontott bakancsokat Lénárd Ödön piarista atyával, az Actio Catholica egykori titkárával, akit az egyházi iskolák államosítása elleni küzdelme miatt már 48-ban elítéltek.

Jelen vannak köztünk olyan emberek, akik ezt személyesen is átélték, most mégis én foglalom össze ennek az időszaknak az eseményeit. Erős hitű emberek tömegeinek internálása vagy bebörtönzése: azt kell mondanom, paradox volt ennek az eljárásnak az eredménye, mert a büntetés-végrehajtás különböző terepein, mondhatjuk úgy, láthatatlan barakk-kápolnák emelkedtek azokból, akiket előbb a kegyelemre hagyatkozás, majd a kegyelem maga tartott meg és szervezett közösséggé. Szigeti atya nem kívülről odalátogató egyházi személyként, nem szabott órakeretben végezte a börtön-pasztorációt, hanem szó szerinti és átvitt értelemben is *belülről* — és ennek döbbenetes ereje volt. Itt van a körünkben Szesztay András, akinek visszaemlékezése talán a legplasztikusabban jelenítette meg számomra ezt a sajátos légkört és benne az atya alakját. Neki az volt az érzése, hogy ez az ember világít a sötétben.

Ez a három kötet egységének a kulcsa. És Szigeti atyának az a meggyőződése, hogy az egyházüldözés a fejlődés lehetősége, a legpozitívabb értelemben vett önbeteljesítő jóslattá vált. Mert így hitte, és azzá is lett.

1963 végén közkegyelemmel szabadult, pontosabban feltételes szabadlábra helyezték, de 1965 nyarán, visszavitték a börtönbe. Folytatólagosan és részben sokszorosítás által elkövetett izgatás bűncselekményéért kapott két évet, s ezzel esedékesé vált a hátralévő kilenc év is. Így aztán 1975-ben szabadult, összesen 16 évet töltött börtönben. Az elbocsátásakor egyösszegben megkapott börtönkeresményét a sorban utána következő ember kezébe nyomta. Visszatekintve a börtönévekre ő azt mondta: „Mindvégig kifejezetten vallottam, hogy amit tettem, tettünk — a program kidolgozása és egy korlátozott körben való ismertetése — jó és helyes, kötelességszerű volt, magyar és keresztényi, papi és szerzetesi mivoltomból és hivatásomból folyó, amit azért a legkevésbé sem bánok.”

Visszatért édesanyjához a Vaskapu utcába, és folytatta a misézést a Váci utcában. Ellentmondásos helyzetbe került, mert rendtársai tartottak tőle, mint veszélyes, börtönviselt embertől, és kerülték. Egy domonkos harmadrendiekből álló csoportnak viszont tizenkét éven

át tartott havonta elmélkedéseket valamelyikük lakásán. Ezek jegyzetek formájában maradtak fenn. Ezek terjesztése akkor megint csak nem volt kockázat nélküli *vállalkozás*. Ugyanakkor a saját lakásán 2-3 érdeklődőnek tartott előadásait 1986-ban magnóra vehették. Ezáltal mindaz, amit képviselt, a legtermészetesebb módon adódott tovább, így jutott el ezeknek a könyveknek a materializálódott alakjába.

Maga is feljegyezte meglátásait, ezekből áll össze a harmadik kötet, egyfajta szellemi naplóként. Befejezésül ebből is szeretnék kiragadni egy aforizmát, mert ennek a mélységeit sem sikerült kimerítenem az elmúlt hónapokban. Aki meg akarja keresni, a 136-os szám alatt találja.

Ha meggondoljuk ezt a mondatot, nyomvonalán eljuthatunk a felvilágosodásban alapértékké emelt, ma is sűrűn hangoztatott, illetve követelt *szabadság* fogalmának mélyebb, megalapozottabb értelmezéséig.

„Az erkölcsi rend *tilalmi* nem korlátok, hanem korlátlanítások: az emberi beteljesülés korlátainak, akadályainak, gátjainak eltávolításai.”

E három kötet a tanúság rá, hogy Szigeti atya egész életében ezen munkálkodott. Hogy Isten mérhetetlen gazdagsága, a Szépség, Igazság, Jóság egysége felé fordítsa az embereket. A könyvek nyomdai előkészítése Sallai Tibor munkája. Ő az anyag megismerése után érzékeny lélekkel talált rá Orient Enikő alkotásai között a Szigeti atya gondolatvilágával harmonizáló képekre, amelyek a házban lévő kiállításon megtekinthetők.

Ezután felvételtől elhangzott *W. A. Mozart Exultate, jubilate* művéből az *Alleluja* Borsos Edith előadásában.

S.R.: Folytassuk a mai találkozást Orient Enikő kiállításának megnyitásával! Nehéz megszólalni egy ilyen szép zene, egy Alleluja után... az jutott eszembe, hogy ez az ének, amit Borsos Edith-től hallottunk, olyan fajta átlépést is szimbolizál, olyan fajta erőkérelmet és dicsőítést, amilyen átlépést Enikő megvalósít a képeivel. Amikor címet kerestem ennek, hogy most miről is fogok beszélni, az első, ami eszembe jutott, az Tóni atyának a most, 2020-ban, júniusban tartott vasmiséjének az emléklapja, amit Enikő tervezett. Igazából ezen a képen és a többin is *egymásba szőtt életeket* látunk. Ez volt az a kép, ami megjelent előttem, és most is, amikor találkoztam veletek — sokakat különböző helyről ismerek. nemcsak Tóni atyát és Máriát —, az egymásba szőtt életekre gondoltam. Az egyik Enikőnek és Tóni atyának a több évtizedes kapcsolata, ami lelki, lelkiatyai, művészettörténelmi, segítő, inspiratív, együtt munkálkodó kapcsolat, másrészt Mária és Szigeti atyának a kapcsolata, ami szintén egy több évtizedes, nagyon szoros szellemi, lelki, mondhatom, hogy mester-tanítvány kapcsolat. Ennek az erejét bizonyította számomra az is, amikor Mária évekkal ezelőtt kazettákat mutatott nekem — több felvétel áll rendelkezésre, Szigeti atya Vaskapu utcai lakásán tartott előadásainak a felvételei — ezeket kellett volna leírni, illetve ez részben meg is történt, a II. könyv egy része ebből állt össze. Mekkora tűz kellett, hogy égjen egy emberben — én nem ismertem Szigeti atyát személyesen, csak képeken láttuk, nagyon szuggesztív volt —, hogy a

halála után egy évtizeddel is éljen az igény, hogy a technikailag elavult formában rögzített beszédeit, gondolatait tegyük át valami hozzáférhető és elérhető formába, konkrétan írjuk le. Ez a jelenség mutatta ennek a kapcsolatnak az erejét. És ennek a mai találkozóknak a másik része is az átszótt életek témájához tartozik, ez Tóni atya és Pilinszky kapcsolata, amiről még lesz szó. Írtad, Tóni atya, hogy háromszor találkoztál Pilinszkyval, de lélekben, szellemileg több ezerszer. Én azt gondolom, hogy egyfajta párbeszédet folytattatok akár Pilinszky halála után is azáltal, hogy új gondolataid jöttek a versei kapcsán, hiszen ez tette lehetővé, hogy ennek a könyvnek az ötödik, bővített kiadása megjelenjen. Hogy van élet a halál után, ez annak is egyfajta bizonyítéka - ha ez bizonyításra szorulna -, hiszen ez élő kapcsolat tudott maradni, és erről is lesz szó. És természetesen a mi életünk is Tóni atyával és Máriával és a *Bölcsesség hajléka* közösségével, ez is egy ilyen átszótt élet.

Visszatérve Enikőre, az ő képein ezek nagyon plasztikusan és nagyon mélyen jelennek meg, egy szavak nélküli tartományban, oda transzcendálva ezt a fajta gondolatiságot.

Hívok ide még két másik vendéget is, az egyikük Simone Weil, Pilinszky nagy kedvence volt, ő a huszadik század első felében élt francia filozófusnő, akitől az egyik kedvenc mondatom az, hogy: *A szeretet figyelem*. Látom, hogy nagyon figyelték, és ennek nagyon örülök... érzem ezt a fajta szeretetet. Igazából amiért Simone Weilt most szóba hoztam, az a szépségről írt néhány gondolata, és ez Enikőhöz is kapcsolódik. Azt írta, hogy „A szép az, amit tartósan elnézhetünk. Egy szobor, amin órákig rajta tarthatjuk a tekintetünket. Szép az, amire figyelhetünk.” És úgy folytatja: „Milyen kép az, amit betehetünk egy olyan ember cellájába, akit életfogytiglan magánzárkára ítéltek, anélkül, hogy az kegyetlenség volna? Épp ellenkezőleg.” És itt jön be Enikőnek egy másik munkája, ami Lénárd Ödön — őt is szeretném most idehívni — egy idézetére készült, ez a Tóni atya aranymiséjére készített emléklap. Ez dupla textilmunka

Lénárd Ödön volt az a piarista szerzetes, akinek a legtovább kellett börtönben élnie, 18 és fél évet. Sokan ismerik itt a történetet, hogy Kádár János, amikor 1977-ben a Vatikánban járt, és találkozott a pápával — azzal a céllal ment, hogy valami *modus vivendit* alakítsanak ki a katolikus egyházzal — büszkén mondta, hogy „nálunk már nincs katolikus pap börtönben”. S akkor erre VI. Pál elővett egy nagyon vékony kis cigarettapapírt, amin Lénárd Ödön börtönversei voltak, amit hozzá korábban kijuttattak. Ezt, a történet szerint megmutatta Kádár Jánosnak, és kijavította, hogy Lénárd Ödön még mindig börtönben van — két héten belül Lénárd Ödön szabad volt. Aztán jött az Ostpolitik, de ez már egy másik történet.

Lénárd Ödön szintén megihlette Enikőt, és Tóni atyához is kapcsolódik az aranymiséje miatt. Az idézet Lénárd Ödöntől: „Egyetlen fát nézek egész nyáron / ahogy cellám előtt hajlong, zizeg. / No de Exupéry bolygóján / se állna többől a Margitsziget.” Itt van ez a cella, és itt van ez az élő fa, amin Tóni atyának a különböző tevékenységei, kötetei és munkássága szerepel levelekként.

A harmadik szó, ami még eszembe jutott, az a *szeretetvendégség* volt. Mert ugye itt a *Bölcsesség hajléka* kapcsán is, meg más alkalmakkor is egy nagyon felemelő és szavakban nagyon nehezen megfogalmazható élményben volt részünk Körömben és itt,

Mátramindszenten is: azt éreztük, hogy jó nekünk itt lenni. És építünk még egy sátrat a kertben... nemcsak Mózesnek vagy Illésnek...

Itt jön be Rubljovnak ez a mindenki által ismert Szentháromság-ikonja — ez egy úti ikon —, ezt szeretném még idehozni. A Szentháromságnál a negyedik vendég itt a kép előtt ugye mi magunk vagyunk. És ezt a fajta szellemiséget közvetíti Enikő is a képei által, még hozzá oly módon, hogy az ikon az nem csak egy kép, az egy imádsággal készült kép. És ezek a képek, illetve ezek a textilek érezhetően imádsággal készültek. Ezek nem termékek. Nem ismerem pontosan az elkészülésük történetét, de el tudom képzelni, hogy az elkészültüket egy hosszabb, természetlenebb időszak előzi meg, akkor formálódik a fejedben, hogy mi fog ebből megszületni, és ezek az időszakok is ott vannak, be vannak sűrítve a képekbe, leginkább a textilekbe.

Szerintem gyönyörű az elrendezés is, mert egy ebédlőből is sikerült egyfajta szakrális teret kialakítani.

Amiről még mindenképpen szeretnék beszélni: Enikő munkásságában a zászlók is nagy szerepet kapnak. Itt az egyik legszebb, *Incoronata* címet viselő zászlója látható. A tizenkét kivágott kör Mária koronájának tizenkét csillagát is jelenti, miközben középen maga a betlehemi csillag van, tehát Mária, mint az Istenszülő, a Megváltó édesanyja egyszerre van jelen. És az a furcsa ebben, hogy ez a zászló műfajába kerül át. Ezeket képként vagy ikonként, vagy más vallásos tárgyként szoktuk látni. Bár a körmeneteken használnak vallási zászlókat, de nem ennyire absztrakt zászlókat. A zászló pedig, ahogy azt Tóni atya is mondta Enikő egyik kiállításának megnyitóján, az hit egy közösségben. Egyet értő, egyet gondoló emberek egy csapatát jelképezi, ugyanakkor nagyon figyelemfelhívó, ezért másokat is megszólít és vonz. Nemsokára meg tudjuk majd nézni bent a kiállítást, és akkor Enikő fog majd vezetni, illetve mesélni a képekről. De most a járvány miatt még itt kint a teraszon térjünk vissza talán a harmadik és utolsó részére ennek a bemutatónak, ez pedig Tóni atya könyve lesz, *A kráter peremén bővített kiadása*, utána pedig megnézzük a kiállítást.

Á.J.: Íme, Tóni atya *A kráter peremén* című Pilinszky-olvasókönyvének ötödik, bővített kiadása. Ez a könyv először 1987-ben látott napvilágot, tehát legalább négy évtizedes kutatómunka, gondolkodás, meditáció eredménye ez a szövegkollázs. Miért foglalkozik valaki ennyit egy költői életművel? Miért ír kitartóan verselemzések? Miért gyűjt értelmező szemelvényeket? Nyilván olyan kincseket talált benne, amelyek felszínre hozását küldetésének érzi.

Ez a vállalkozás szerintem azért nagyon jelentős, mert Pilinszky költői pályáján bekövetkezett egy fordulat, s a kései versek világa előtt tanácstalanul állt a kritika, a „szakma”, ha ilyen létezik a költészetben. Szokatlan volt ez a ki nem mondott összefüggésekre támaszkodó nyelvi szegénység, ez a félszavakba és utalásokba rejtett titokzatos üzenet, ami — ahogy Rita is mondta —, már első olvasásra sugárzik, de igazán akkor fénylik fel, amikor megértjük mélységében. A bejáratott elemzői rutin eszközei azonban alkalmatlannak vagy legalábbis elégtelennek bizonyultak ennek a feltárásához. Innen erednek azok a vélemények, hogy Pilinszky élete vége felé elfáradt, ellazult, már beírta ennyivel is. Odavetett szavakkal kurta,

talányos értelmű szövegeket állított elő.

Ennek a kötetnek a legelső szemelvényében olvassuk azt — ez egy rádióinterjú, beszélgetés Pilinszky Jánossal —, hogy „inkább párbeszéd Tolsztojjal elolvasni az *Ivan Iljics halálát*, mint esetleg elbeszélgetni vele.” Rita is pedzegette már, hogy az atya háromszor találkozott Pilinszky Jánossal, de a dialógusuk azóta is folytatódik

Ennek a könyvnek ez alatt a négy évtized alatt nagyon sokféle visszhangja volt, sokféle értő vagy kevésbé értő kritika szólt róla. Én az igazat megvallva meglepődtem olyan vélemények olvastán — és nagyon művelt, tájékozott, az irodalomban, az oktatásban és az irodalomtudományban is járatos emberek írták ezt —, hogy a vers titkát, a nekünk személyesen feltáruló jelentést féltünk kell mindenfajta háttérismerettől. Nem szükséges se az életrajzi elemek, se az olvasmányélmények ismerete, mert ezek mind eltorzítják azt az élményt, amit a vers ránk gyakorol. A másik vélemény, hogy Pilinszky egy modern egzisztencialista költő. Mit keres itt a teológia? A teológiai értelmezés életidegen magyarázat lesz, sematikus dolog, ami valami elevent vezet vissza egy élettelen, poros dologra. Én ezeket a vélekedéseket meglepve olvastam és egyiket sem osztom, általában sem, Pilinszky esetében pedig különösen nem, és pedig azért, ami Tóni atyának az egyik legfontosabb felfedezése, amit egy Tiszatáj-interjú címében — *A metaforáktól a metaformáig* — jól megfogalmazott. Ez elsősre kicsit elvontnak hat, de rögtön megértjük, ha arra gondolunk, hogyan épül fel egy népballada vagy egy Arany János-ballada. Epikus jellegű alkotás, tehát van egy eseménysor, amiből bizonyos dolgokat tudunk, mert közölnek velünk, de lényeges dolgok nincsenek kimondva, és egy jó balladában ezekre mi magunk jövünk rá. Mi értjük meg, hogy mi is történt tulajdonképpen. És ez a ráismerés, ennek a döbbenete adja a ballada hatását. A balladában a vázat adó történés csak, mint metaforma van jelen. Gondolkodtam, hogyan lehetne ezt a legjobban érzékeltetni. Beszéltünk Tóni atyával telefonon is, töprengtem, hogyan lehetne ezt a legjobban bemutatni. Ma hajnalban, mikor felébredtem, készen várt engem a megoldás. Olyan versen keresztül kell bemutatni, amit mindenki ismer, és ez a *Négysoros*.

Elkezdjük olvasni, még semmit sem tudunk, csak a címet, hogy négy sor következik. Alvó szegek a jéghideg homokban / Plakátmagányban ázó éjjelek. Ez a két képünk van az elején. Működik ebben egy metafora. Mit jelent az, hogy plakátmagány? Kibontjuk, hasonlattá alakítjuk, és azt mondjuk: olyan magányos valaki, mint éjszaka az esőben ázó plakát az utcán. Éjszaka van, az alvó szegekről gondolhatjuk azt, hogy azok az alvó emberek. Ez a kiinduló kép. Égve hagyta a folyosón a villanyt. / Ma ontják véretem. Nagyon egyszerű négy sor ez, négy kijelentő mondat. Abból, hogy Égve hagyta a folyosón a villanyt, megtudjuk, hogy valaki, aki az elbeszélőhöz közel állt, elment és égve hagyta a villanyt. Tehát éjszaka van, ez is azt erősíti meg. Ma ontják véretem. Valami rettenetes dolog készül, de ma. Tehát azt is tudjuk, hogy éjfél után vagyunk, egy késő éjszakai felébredés a pillanat. Ez konkrétan nincs leírva a versben, ezt csak mi tudjuk belőle kikövetkeztetni. Ez is a balladákra emlékeztető működés, mert mindezek csak fokozatosan állnak össze bennünk, mire eljutunk az utolsó sorig. És most vegyük hozzá azt az interjúrészletet, ami szerepel a könyvben is a vers után, hogy tudniillik Pilinszky válóperes tárgyalásának napja volt ez, és a felesége hagyta égve a folyosón a villanyt. Ez akkor

megad egy mögöttes formát, ami a verset értelmezi. Ha visszatérünk oda, hogy Plakátmagányban ázó éjjelek, akkor rákérdezhetünk, hogy a plakát az micsoda. Az valamit hirdet, valami mondandója van, de ez a plakát egy üres utcát néz, tehát senki nincs, akivel közölhetné, amit közölni szeretne. Ez a visszhangtalanság: nincs kinek elmondania, amit el kellene mondania. Az ázás, az eső, a sírás, ezek mind nagyon erős érzelmi töltetű képek. Tóni atya elemzése hoz be egy harmadik szempontot. Alvó szegek? Ma ontják véretem? Mi ez az élethelyzet? Ma ontják véretem, éjjel van, magány, teljes magára hagyatottság, s küszöbön álló vérontás, kivégzés. Tóni atya elemzése visszavezeti ezeket a képeket a forrásukhoz. Akkor már tudjuk, hogy mik az alvó szegek, hogy ez a Getsemánékert, ez az élete feláldozására, a megváltás művére készülő, de emberként ettől megrettenő Krisztus. Fel lehet vetni, hogy: jó-jó, ezek különböző értelmezések, de melyik az igaz? Melyiket mondja a vers? Csakhogy éppen ebben az egymásra préselődésben van a lényeg, ez alkotja a verset, mint lenyomatot, ebben egymásra préselődik az emberi kiszolgáltatottság, a sanyarúság, a magány és ráképeződik Krisztus magánya, elhagyatottsága. Ez az az egymásba szövődés, amiről eddig is szó volt: az életek egymásba szövődése. Hogy a krisztusi történet, a számunkra alapvető szenvedéstörténet hogyan préselődik bele minden szenvedésbe. Szigeti atya kötetének is ez az egyik fő motívuma: hogyan préselődik össze két szenvedéstörténet. Ezek azt hiszem, kulcsfontosságú dolgok. És a kötetnek is ez a legnagyobb erénye: ez a hihetetlen erővel végigkövetett, átgondolt, végigmeditált, átlemelkedett értelmezése ezeknek a verseknek, ami ezt a sokszínűséget mutatja. De ez a sokszínűség nem egymás mellé helyezése ezeknek a színeknek, hanem egy képben való összefoglalása. Azt is lehet mondani, hogy ezek az elemzések eredetiek, de nem csak abban az értelemben, hogy újat hoznak, hanem hogy az eredethez nyúlnak vissza. Hogy az elemzés is abból a forrásból merít, mint a költő. És szerintem ez a legtöbb, amit ezen a téren el lehet érni. Ehhez kell persze egyfajta inspiráció. Az inspiráció, az ihlet szó onnan ered, hogy Isten, amikor megalkotta az embert a föld porából, akkor az orrába lehelte az élet leheletét. Ez az ihlet, ez az átlelkesítés. És mivel a teremtés, mint Szigeti atyától tanultuk, nem egyszeri aktus, hanem folyamatos történés, nemcsak az ember él a teremtésben, hanem a teremtés, mint folyamat is él az emberben. És ha erre irányítja a figyelmét, erre a teremtő folyamatra, ami a lét forrása, a Létteljesség a Jóteljesség, ami az igazság és a szépség forrása, ez az imádság. Amiben a lélek fölemelkedik a Jóhoz, a Jóteljességhez. Ez a felemelkedés persze nem egyenes vonalú, hanem spirális szerkezetű, mert az ember drámai lény. Kicsit hasonlít ez a megértés folyamatához is. Ahogy fokról fokra megértjük a verset, ahogy egyre mélyebben belekerülünk, megértjük ezeknek a képeknek a nyelvét és üzenetét, úgy működik az imádság is, ami Isten kegyelme nélkül nem tud megindulni, de imádkozni mégis csak az ember tud, aki – ahogy egy másik verselemzésben írja Tóni atya – a bűn, a szenvedés és a kegyelem metszéspontjában áll. Csak az ember tud imádkozni, de Isten nélkül nem képes, és ahova eljut, az is Isten. Egyfajta láthatatlan tengelyű emelkedő spirálról van szó, de paradox módon ez alászállás is, mert a kinnak, a szenvedésnek, a bűnnek, saját bűnünknek a mélyére hatolva lehet csak igazán imádkozni, a legmélyebb pontot kell a legmagasabbal összekötni, akkor feszül ki és akkor forrósodik át igazán az ima.

Miért fontos egyáltalán műveket elemezni és kibontani ma? Egyre nő a távolság Pilinszky korától és attól a világállapottól. De Pilinszky már akkor azt kérdezte a *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* lapjain, hogy vajon meddig fokozódhat még az életünket átható jelenlétségvesztés. Ezt idézem, mert annyira tömör. Mert „jelenlétünket veszítettük el. Még hozzá egyszerre otthon, az utcán, a lépcsőházban, a színpadon, a nézőtéren, az ágyban és a konyhában.” „Mintha mondatainknak – és persze életünknek – csak vízszintes kiterjedése, lapálya, horizontálisa volna, anélkül, hogy az állítmányok vertikálisa, az itt és most merőlegese leszögezné, beásná, megtörténte tenné őket.” „A világból így vált mintha. Utánzat. Egyre üresebb és egyre nyomasztóbb mintha.” A már Pilinszky életében érzékelhető jelenlétségvesztés mára felgyorsult, sőt, új szintre emelkedett. Az emberi kapcsolatok virtuálissá válásával a semmi helyére tóduló „mintha” technikai megoldásokban intézményesült, és lassan kötelező normává lesz. A minden ürességtől és szenvedéstől menekülő atomizált városlakókat egyre alantasabb és egyre pokolibb szórakozások csábítják, miközben a kultúra elsajátítását a tények és információk pusztá felhalmozása helyettesíti. Az internet élénk terített interaktív információtengerének felszínén (a Pilinszky emlegette horizontálison) szörföző, tehát a terjedelmesebb vagy elmélyülést kívánó szövegekről gyorsan továbbkattintó fiatal generációk számára a versekbe szőtt kulturális és teológiai utalások egyáltalán nem maguktól értetődőek. De aki a technika mindenhatóságának lázalmából felébredve utat keres Istenhez és ember - társaihoz, az megérti, hogy a hagyomány egyszerre hordoz korhoz kötött és örök érvényű tartalmakat, a hagyomány nem anakronizmus, nem elvetendő ballaszt, hanem eleven szövet. Én is nézegettem Orient Enikő munkáit, s utolért a felismerés, hogy minden szövet miből áll. Vertikálisok és horizontálisok találkozása. Ha csak horizontális van, nem jön létre semmi, ha csak vertikális, nem jön létre semmi. A szövet vertikálisok és horizontálisok találkozása. Minden szövet tele van keresztekkel, minden metszéspont egy-egy kereszt. A szövetszerűség – szoktunk ilyet mondani, hogy minden közösségnek van egy eleven szövete – feltételezi a két irányt. Csak horizontálisan nem lehet szőni, mert az széthullik, vagy ha összeáll, csak gubanccá áll össze. Horizontális és vertikális.

A végéhez közeledve... Volt már erről szó, hogy mi a vers igazi jelentése. Meghallgathatunk sokféle véleményt, a lényeg az, hogy nekünk személyesen milyen mélyre sikerül hatolni a vers megértésében. Ha rejtvénynek fogjuk fel – ami azért kissé egysíkú megközelítés – akkor kapunk valamilyen megfejtést. Még jobb, ha találunk. De ezzel a feladat nem ér véget, mert voltaképpen egyikünk sem a vers értelmét keresi, hanem az élet értelmét, és abban keresi a vers értelmét. Lehet, hogy mindenki mást vesz észre, mást tart benne fontosnak, de ezek az értelmezések mégis összetartoznak, mert — és ez szintén Pilinszky-idézet — „a mélyben menthetetlenül egyek vagyunk”. Az irodalom sem az irodalomról a szól, a szövegek nem azért vannak, hogy újabb szövegeket nemzzenek. A nagy műveket az életünkkel olvassuk, mert annak ellentmondásaival, feszültségeivel, válságaival, határhelyezeteivel szembesítenek bennünket. Ahogy Pilinszky Címerem című versében áll: „Nekünk magunknak muszáj végül is / a présbe kényszerülnünk. Befejeznünk / a mondatot.”

„Cseléd akartam lenni. Van ilyen. / Teríteni és leszedni az asztalt.” kezdi a költő *Van ilyen* című versét, s ez Kuklay Antal vállalkozásának is mottója lehetne. A megterített asztalon ugyanis mindent a kezünk ügyébe helyeznek, amire vacsora közben szükségünk lehet, hogy senkinek ne kelljen az együttlétet megtörve felállni és kimenni valamiért. Így terítenek meg ebben a kötetben méltón egy-egy versnek, s abban egy-egy mindennél beszédesebb csöndnek.

Befejezésül elhangzott *Césare Francktól a Panis angelicus*, szintén Borsos Edith előadásában.

Metafizika II.

III. fejezet

A LÉTEZŐ KÜLÖNBÖZŐ ARCULATAI AVAGY A TRANZSCENDENTÁLÉK

...

Maga a lét fogalom nem fejezi ki a véges létező megvalósulásának minden lehetséges módját, annak teljességében. Bennfoglaltan, a létezésükkel kapcsolatos arányban, világos megkülönböztetés nélkül tartalmazza ugyan, de nem fejezi ki számunkra azokat a létmódokat. Ezért kénytelenek vagyunk több fogalmat használni, hogy érzékeltessük a lét különböző módozatait. Ezek azonban nem tesznek hozzá semmi többletet a lét fogalmához, ezek kifejezetté tesznek valamely létmódot, amelyet maga a lét fogalma csak bennfoglaltan, implicite tartalmaz. Az egyre mélyebb tudás, a valóság minél jobb megismerése érdekében az értelem így képes lesz egyre pontosabban meghatározni a lét alapfogalmát.

Nem feszítem szét a létfogalmat. A létfogalom megmarad, de pontosabb lesz annyiban, amennyiben nem speciális módozatokat, hanem egyetemes létmódokat fejez ki, amelyek minden létezőhöz hozzátartoznak. Olyan létmódok ezek, amelyek – mint maga a lét is – fölülmúlják a kategóriákat: ezeket nevezzük transzcendentáléknak. A transzcendentális fogalmak, a transzcendentálék tehát a létezők azon tulajdonságait fejezik ki, amelyek szükségszerűen kísérik a létet.

...

A létezőnek tehát különböző arculataival találkozunk, a létezőt, mint olyat a metafizikai megragadásától elindulva bontjuk ki, magyarázzuk, történjék ez abszolút módon, minden mástól való különbözőségében, vagy pedig a szellemnek a valóságra vonatkozó funkcióival, az értelemmel és az akarattal való kapcsolatában.

...

V. fejezet

A LÉTEZŐ IGAZ ÉS JÓ MIVOLTA

I. A létező a maga igaz voltában

A létezőről azt mondjuk – ha az értelemhez való viszonyában tekintünk rá –, hogy *igaz*. Az igaz nem más, mint a szellem értelmi képességével felfogott létező. Ezzel nyilvánvalóvá teszem a létezőnek egy újabb arculatát, amennyiben egyfajta arányosságot ismerek fel a létező és az értelem között. Emiatt az arányosság miatt állíthatom, hogy a létező értelemmel fölfogható. S ez maga az igaz: a létező, mint létező, érthető és megismerhető az értelemmel. Ezzel felismerjük, hogy az érthetőség transzcendens sajátosság, amely elválaszthatatlanul együtt jár a létezővel (annak minden meghatározottságában), de különböző fokokban és analóg értelemben. Minden létező az értelem általi érthetősége és megismerhetősége mértékében igaz.

1. A létező érthető, értelemmel megragadható, felfogható

Az, hogy a létező megérthető, igazán evidensnek tűnik, ha az értelem tevékenysége tényleg az, hogy felfogja és értse a valóságot. Ugyanis csak akkor érthetjük meg a valóságot, ha az érthető.

Nem az én értelmem miatt lesz érthető a létező. Éppen ellenkezőleg: a racionalitás a valóság függvénye oly módon, ahogy egy racionális beszéd alapul a valóságon. Pontosan azért tudok gondolkodni a dolgokról, mert azok vannak és már a gondolatomat megelőzően ismerhetők. A gondolatom először csak egy felfogott, elgondolható, tőle független tárgyra irányul. Olyannyira, hogy azt mondhatjuk, hogy értelmemet külső dolgok mértékelik. A külső dolgoknak, a valóságnak van alávetve, annak, ami van, ami magában rejt „egy titkos, mintegy alvó képességet arra, hogy megragadható legyen a szellemmel” (Maritain). Az emberi értelem elsősorban nem teremtő, valóságot építő képesség. Ha a tudomány lehetséges, az pontosan azért van, mert értelmünk a valóságot tükrözi vissza; racionális diskurzusa jól adaptálódik a valósághoz, mert mindenképp előtte a valóság szerint épül fel, következésképpen *a valóság az, amely mindenekeelőtt racionális, értelmes, ésszerű*.

Amiről most itt beszélek, ami elsődleges megállapítás minden értelmi munkában, amikor az értelem a dolgok misztériumának ismeretére törekszik, ez a józanésszel megélt evidenciák világa. Ugyanis nem azt állítja-e a józanész, hogy „amit elgondolok, az az, ami van”? Közvetlenül úgy fogjuk föl az embert, mint aki képes a valóság megismerésére, a valóságot pedig úgy, mint ami alkalmas arra, hogy megismert legyen. Még ha a józanész nem is tudja, hogyan lehetséges az, hogy a dolgok érthetőek, mégis rögtön ilyeneknek észleli ezeket: a józanész spontán módon realista.

Ráadásul, ha a józanész úgy ítéli, hogy véleményem megfelel a valóságnak, akkor ezt úgy értékeli, hogy a véleményem *igaz*. És megfordítva, nem habozik igaznak mondani egy dolgot, amit úgy ítél meg, hogy megfelel annak az elképzelésnek, amit maga állított fel azzal kapcsolatban, hogy milyenek kell lennie a dolognak. Mindkét esetben *kapcsolatot állít fel aközött, amit a dolog a maga létéről állít, és aközött amit értelmem megállapít a létéről. Ez azt jelenti, hogy az Igazságról szól, amikor megérti, hogy harmónia van aközött, ami a dolog valójában és aközött, amit az ismeret felfog belőle.*

Mi mást következtethetnénk mindebből, ha nem azt, hogy egy spontán vágyat észlelünk arra, hogy összhang legyen az elme és a valóság között? Vizsgáljuk meg ennek az összhangnak, ennek a józanészből eredő realizmusnak az alapját, s ez segíteni fog abban, hogy megvilágítsuk az alapvető egyezést a szellem és aközött, ami van.

2. A transzcendentális Igazság és a logikai Igazság

Ha az Igaz maga a létező az értelemmel való kapcsolatában, akkor egyszerre beszélhetnénk az értelem Igazságáról, amennyiben felfog egy dolgot, amint az van, és ugyanennek a dolognak az Igazságáról, amennyiben egy helyes ismeret forrása lehet.

Másképpen fogalmazva, az igazsággal az értelemben találkozunk, miszerint ez az értelem felfog, megért, észlel egy dolgot úgy, amint az van (ekkor *logikai Igazságról* beszélünk); s az Igazság a dolgokban is felfedezhető, miszerint a dolgok az értelemnek megfelelően tanúskodnak magukról (ekkor beszélünk *ontológiai Igazságról*).

a) Az Igazság mindenek előtt az intelligenciában található

Mindenekelőtt a dolgokat megfelelően ismerő értelemmel kapcsolatban beszélünk igazságról. Azért, mert ha az igazság mindenféleképpen a létező és az értelem kapcsolatában van, meg kell látnunk, hogy az értelem *asszimilálja saját magába az ismeretet*. Az értelem az ismeretek tárgyaiból, az ismert dolgokból táplálkozik. Oly módon, hogy az ismeret kifejezésének, az Igaznak a székhelye az intelligenciában lesz. Ezt magyarázza Aquinói Szent Tamás:

„Jónak mondjuk azt, amire a vágy (appetitus) irányul: így nevezzük igaznak (az értelem javának) azt, ami felé az értelem vonzódik. De különbség van a vágy és a megértés, illetve az ismeret egészen más módja között. Az ismeret által valósul meg, hogy a megismertet bevezetjük az ismeretet szerző alanyba, a vágy pedig épp ellenkezőleg feltételezi, hogy az alany vonzódik a vágyott dologhoz és feléje irányul. Ebből az következik, hogy a vágy lendületének célja, a jó, a kívánt dologban leledzik: de az ismerés végcélja, ami az igaz, az értelem van.” (S. Th. I. q 16, a 1.)

Az Igazság tehát elsődlegesen az én gondolatomnak a valósággal való megegyezése. Az igazság a megismerő elmében található formálisan, mikor az a valóst (dolgot) annak megfelelően ítéli meg, ahogyan az van. Az ítélet eléri az Igazságot, az formálisan megvalósult, mert csakis itt van teljes megfelelés a dolog és az értelem között, teljes megegyezés az ítéletet hozó ész és a valóság között, amit az ítélet állít. Ténylegesen nemcsak arról van szó, hogy az ítéletet hozó

értelmem *materiálisan* összhangban van a valósággal, hanem az értelem *fel is fogja ezt a megegyezést* az ítélet sajátosságának, a magától értődő reflexivitásnak értelmében (ahogyan ezt látni fogjuk majd az ismerés tárgyalásánál); az ítéletben megerősíti annak egyezését, amit ismer, azzal, ami van. Nem csak igazat állít, hanem maga is igaznak mutatkozik. Az igazság tehát nemcsak materiálisan, hanem *formálisan* is benne van.

Ebben az értelemben a teljes Igazság (nemcsak a materiális megegyezés, hanem a megerősített, annak felfogott egyezés is) csak az ítéletet hozó intelligenciában (értelemben) található meg *formálisan* (amikor annak megfelelően ítélt, ami van). Az *attribúciós analógia* szerint mondhatjuk, hogy az igazság a dologban is megtalálható, amennyiben ez a dolog annak a helyes ítéletnek a forrása és alapja, amelyet az értelem jelent ki róla.

b) Az Igazság a dolgokban is megtalálható

Az Igazság tehát a dologban is megvan *származtatás* által, amennyiben a dolgot az értelemmel való egyezésében tekintjük. Ebben az értelemben mondhatom, hogy a dolog igaz, minthogy helyes ismeret forrása lehet, vagy pedig összhangban van a róla alkotott ideával, azzal az ideális típussal, amelyet a maga módján megvalósít. (Amikor pl. azt állítom, hogy Péter egy igazi bandita, azzal nem azt akarom mondani, hogy gondolatom megegyezik a valósággal, hanem azt, hogy Péter maga megegyezik a bandita általánosan ismert típusával, azzal a típussal, amit meg tudok ítélni és ami a szellememben él).

Így amikor származtatással azt mondom, hogy a létező igaz, hogy a valóságok igazak, akkor azt akarom jelezni, hogy ezek saját magukban érthetőek, azaz magukról valami olyat mondanak nekünk, ami összhangban van azzal, amik ők maguk, hogy tehát ezek az ismeretre vonatkozó igazság forrása (a logikus Igazság forrása) és nagyon is *megegyeznek azzal, amit állítanak magukról*, megegyeznek az ideális típussal. (Azt mondanánk például, hogy igazi borunk, igaz barátságunk van, amennyiben ez a bor, vagy ez a barátság valóban összhangban van, megegyezik a bor vagy a barátság lényegéről alkotott ideális típussal.) A dolgok ebből következően saját Igazságukban vannak, amely az ismeret Igazságának alapja (mint ahogy az egészséges klíma az élő szervezet egészségének a forrása) és, ebben az értelemben analóg levezetéssel (attribúciós analógiával) az, amit állítanak: igaz. S megfelelnek annak az eszményi fogalomnak, amellyel a tökéletes ismeret rendelkezne felőlük.

Ilyen az ontológiai Igazság, a természetfölötti, transzcendentális Igazság. A transzcendentális Igazság a létező arculata az elméhez való viszonyában, amennyiben ez a dolog állítani tud magáról valamit, amennyiben érthető struktúrával rendelkezik. A létező *igaz*, ami annyit jelent, hogy *megegyezik azzal az érthetőséggel, amit hirdet*. Minden létező tehát pontosan annyira igaz, amennyire van, mert aminek van léte, annak van érthetősége is, ami létezik, az érthető is, értelemmel megragadható. *Abban a mértékben igaz a létező, amennyiben ontológiailag megegyezik azzal az elgondolással, amit egy tökéletes intelligencia alkotna róla.*

3. Az Érthetőség végső alapja, avagy a dolgok Igazsága

Azt mondtuk, hogy az Igazság mindenekelőtt az ítéletet meghozó értelemben van, emellett pedig, másodsorban a dolgokban van, de látnunk kell azt, hogy egy dolognak az értelemhez való viszonya lehet esetleges, és lehet lényegi.

Egy dolognak az értelemhez való viszonya *lényegi, amennyiben arról az értelemről van szó, amelytől függ a dolog léte*. A háznak lényegi kapcsolata van a házat tervező építész értelmével. Egy dolognak az értelemhez való viszonya *esetleges, amennyiben egy olyan értelemről van szó, amely ebben a dologban csak megismerhetőt lát*. Az építész által épített háznak esetleges kapcsolata van azokkal az értelmekkel, amelyektől nem függ, s benne csak ismeretszerzési forrást látnak.

Márpedig egy dolog nem esetleges jellegének, karaktereinek figyelembevételével ítéltetik meg, hanem lényegi karakterei alapján. Az emberi természetet, az emberi lényegét nem ennek vagy annak az embernek vörös vagy barna hajáról ítélem meg, hanem a lényegi karakterek szerint: állati jegyeiről és értelmességéről. Ugyanez áll a dolgok igazságára is. Mondhatnánk, *egy dolog abszolút igaz* ahhoz az értelemhez képest, amitől függ. Így a művészeti alkotásokat az értelmünkhöz való viszonyukban mondjuk igaznak, és például egy ház igaz, igazi, ha megfelel annak az elképzelésnek, amelyet az építész alkot róla, illetve egy beszéd igaz (igazsága van), ha egybecseng egy igaz gondolattal.

Hát igen, ebben a helyzetben van minden teremtett dolog az isteni értelemmel kapcsolatban. Igaziak, igazak annyiban, amennyiben megfelelnek az isteni értelemnek, például az egy igazi kő, amelynek olyan saját természete van, amilyenek azt az Isten intelligenciája előre elgondolta. Ezért csak, amikor már eljutottunk metafizikai reflexiónk végére – azaz amikor majd már kimutattuk az intelligens Ős-ok létezését, minden létező hatékony Teremtő Okát – fogjuk tökéletesen megérteni, mit jelent a létező transzcendentális igazsága, az ontológiai igazság. Akkor jutunk el ténylegesen ennek végső alapjához.

Meglátjuk hát, hogy a létező viszonya az isteni értelemhez szükséges, lényeges viszony, amely a létezőt lényegében alkotja. Ugyanis az elsődleges intelligencia, amit mi Istennek hívunk, örökkévalóan ismeri azokat a létezőket, amelyeknek az időben adott létet, képtelen nem ismerni végérvényesen a lehetőségeket, azaz azt a végtelenül sokféle módot, ahogyan a Lényege utánozható. Ebből következik, ha nem létezne ember, tehát emberi értelem se, a dolgok igazak maradnának a legfelsőbb intelligenciához való viszonyuk következtében. De ha feltételeznénk – ez önmagában abszurd feltevással –, hogy nemcsak minden teremtett értelem, hanem az isteni értelem is eltűnik, akkor egyáltalán nem lenne már semmi igaz, hiszen nem lenne semmi.

Tehát legvégül ez az isteni értelem alapozza meg az ontológiai Igazságot, vagyis *a dolgok annyiban igazak, amennyiben lényegi függő viszonyban állnak az isteni értelemmel*. A „minden létező igaz” kijelentés tehát a következőt jelenti: minden létező, amint olyan, amilyen, illik Istennek a róla való elképzeléséhez, megfelel annak, mert a dolgok lényege formálisan az isteni értelemtől függ. A dolgok igazak, alkalmasak arra, hogy megértsük őket, mert magukban birtokolják a lét azon mértékét, ami mindenekelőtt a teremtő értelem által volt értett,

amelytől a létük függ. Amikor azt mondom, hogy a létező igaz, akkor tehát azt szeretném jelezni, hogy összhangban van azzal, aminek lennie kell, hogy megfelel annak a mértéknek, amely az isteni Értelmben található, aki teremtője, alkotója mindennek, ami van, egyszerre a léttípusokat kimunkáló, eltervező Értelmelem (ahogyan az építész kidolgozza terveit) és teremtő Értelmelem (a létezés hatékony oka).

Ezzel szemben *a dolgok viszonya az emberi értelemhez esetleges viszony*. Ugyanis lehetséges volna, hogy ez a viszony ne létezzék. A valóságot ismerheti is az emberi értelem, de az ismeretlen is maradhat a számára, és mindez semmit sem változtat azon, ami van.

Tehát a létezők Istenhez való viszonya alkotja nyilvánvalóan a létezők és az értelem közötti összefüggést, míg a létezők és az emberi értelem közötti viszony csak esetleges. Más szavakkal, *a létezőt az isteni értelem mértékeli, és a létező mértékeli az emberi értelmet*.

Így e teremtett világ dolgai két értelem között állnak:

Függenek a teremtő isteni értelemről: A létezők érthetőségének misztériuma elvisz, elvezet minket a hatékony és példa-Ok misztériumához, aki létet ad a létezőknek. A teremtett lét tükrözés, a teremtő Gondolat lehatárolt megvalósulása (részesedés belőle): a létezést (*esse*) okozva Isten a létezők lényegét, érthető struktúráját érinti, amely a lét aktusát hozza létre. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a teremtett dolgok Isten teremtett „gondolatai”.

Értelmünkhöz szólnak és „kalibrálják” értelmünket: velejáró érthetőségük (ez a létezés aránya, vagy mértéke, amely strukturálja még a dolgok létét is) informálja értelmünket és okozza igazságát.

A létező igaz voltát állítani azt jelenti, hogy két értelem között függ: egyik a teremtő értelem, akitől – mint végső Októl – a dolgok létezésüket és érthetőségüket kapják, és a másik, a teremtett értelem, aminek az igazságát a dolgok mértékelik.

Legvégül Isten érthetőségéig jutottunk el, akiben kiválóan, rendkívüli módon valósul meg a létező és az értelem aránya, amelyben az Igazság lakozik. *Isten Igazság*, mert benne a Lét és a Szellem (Lélek) azonos. Benne *megegyezik, egybeesik a logikus igazság és az ontológiai igazság*. Ezt akarjuk kifejezni, amikor azt mondjuk, hogy Isten az első, elsődleges igazság.

4. A hamis

A transzcendentálék világában gondolkodva mondjuk, hogy nem létezik hamisság az Igazzal szemben. Teljesen ellentmondásos, hogy a létező önmagában lehet hamis. Ugyanis az Igazság hozzátartozva minden létezőhöz, arra az isteni elgondolásra utal, amelyből származik: „a hamis létező” transzcendentális szempontból olyan létezőt jelölne, amely nem felel meg az isteni Gondolatnak. S ez abszurd lenne, hiszen ez azt állítaná, hogy egy ilyen létező egyszerre van is és nincs is.

Viszont lehetnek hamis dolgok *a mi értelmünkhöz viszonyítva*, tudniillik abban az értelemben, hogy egy *esetleges* hasonlóság által az értelem becsapódik, tévesen ítéli meg azt, ami van. Így könnyen aranynak tartjuk, ami fénylik, szeretetnek azt, ami nem más, mint hivalkodó ájtatosság, vagy önzés: azt fogjuk mondani ebben az esetben, hogy „hamis aranyról” vagy

„hamis szeretetről” van szó, de a mi értelmünk tévedett, amikor aranyak, vagy szeretetnek vélte azt, ami nem az.

II. A létező a maga jó mivoltában

1. A jó, mint megfelelés a létező és a vágy között

a) Általános vonzódás ahhoz, ami van

A metafizikus a létezőt jónak észleli. Hogyan történik ez, és mi a jó? A metafizikus – a maga körül tapasztaltakból – megállapítja, hogy a dolgokban számtalan módon jelen van a vonzódás afelé, ami valamilyen szükségletet tud betölteni, kielégíteni. Ki nem tapasztalta már egy s más alkalommal a fizikai éhséget? Aki éhes, az vágyat érez a táplálék iránt, amely alkalmas arra, hogy enyhítse az éhséget. De létezik bennünk sok más vágyakozás is, pl. az a vágy, hogy mások tiszteljenek, hogy szeressen az, akinek barátságunkat adtuk stb. Ezenkívül vehetünk még kevésbé érdekorientált példákat: a művészt, aki egy mesterművet alkotott, az hajtja, hogy kifejezze gazdagságát: arra törekszik, hogy megalkossa ezt a létet, vagy nézzük azok példáját, akik egy megszerzendő lét felé fordulnak (vágy), vagy pedig meg akarnak őrizni (élvezet) valamit. Egyébként ezek a vonzódási jelenségek nemcsak az embernél lelhetők föl: az ebben az értelemben vett vágyat nem kell egyedül az úgynevezett pszichés attitűdhez társítanunk. Minden minket körülvevő létezőben van egy tárgyi megfelelés egy másik számára oly módon, hogy jogosan beszélhetünk az egyik dolognak a másik iránti vonzalmáról. A víz pl. megfelel a növényeknek, s ebben az értelemben van egy vonzódás a növényekben (természetesen nem pszichés, hanem egy vonzódás, ami a növények természetéből adódik) a víz iránt, ami megfelel a természetüknek. Ugyanígy a birtokolt igazság megfelel az értelemnek, és ebben az azonos természetnek megfelelő vonzódás van az igazság megragadására, vagyis olyan vonzódás, amely a természetével jár együtt.

Röviden, bármilyen példát vegyünk is, könnyű szerrel megállapíthatjuk, hogy *minden dolog vágyódik a léte* három lehetséges módon:

- vagy egyszerűen arra törekszik, hogy *megőrizze* létét, úgy, hogy ellenáll a pusztulásnak,
- vagy arra törekszik, hogy *növelje és tökéletesítse* létét,
- vagy pedig arra törekszik, hogy *közölje* létét.

A fadarab, amely ellenáll a pusztulásnak, a létének megőrzéséhez kötődik, a növény létének gazdagítására törekszik, a világosságot adó Nap, a szaporodó állat, vagy a tanító ember közli a létet. Még sok ilyen példát lehetne felsorolni a dolgok léte irányuló egyetemes vonzásának három formájára, amelyet én most kiemeltem a megőrzésre, a tökéletesedésre vagy a közlésre, kiárasztásra.

Tehát ezekben a jelenségekben minden esetben közös a felébresztett vágynak való megfelelés. Nos, hát éppen ezt, a létező objektív megfelelését – annak a vágyak, amit betölt – nevezzük a létező *Jóságának*. Ebben az értelemben minden létező Jó, hiszen tárgya valamely vágyak, vagy saját maga, vagy valami, valaki más számára, és alkalmas arra, hogy betöltse ezt a vágyat.

b) Mi az alapja annak, hogy egy létvalóság megfelel valamely vágynak?

Ha most azt keressük, mi az oka vagy alapja annak, hogy a létező objektíven illik egy vágyhoz, amely a jóságot alkotja, akkor mit mondhatunk?

Mit jelent a megfelelés (az illik) kifejezés, amit akkor használunk, amikor azt mondjuk, hogy a létező, mint jó, megfelel egy vágynak? Aki megfelelést mond, az azt mondja, hogy van kapacitása arra, hogy hozzáillesztődjön egy valóság kívánalmaihoz, ami vonzódik valamire azért, hogy kiteljesedjen, hogy egyesüljön vele, vagy ragyogását szolgálja. Így a meleg *megfelelő* télen, mert hiányunk van belőle, a mozdulat, mozgás *illik* az élőhöz, mert ez a természete, és a márvány *megfelel* a szobrásznak, mert ezt munkálja meg. S így viselkedik a vágy tárgya is: legyen bár vágyott, élvezett, vagy közölt, *mindig hozzáillesztő képességet mutat, amivel egy vonzalomra válaszol*. De mi mást jelentene a *hozzáillesztődés egy létezőhöz*, hacsak nem annak *tökéletesítését*? Mivel a vágyott tárgynak az a tökéletessége, hogy képes betölteni a vágy jelezte űrt, mivel az jó neki, és ugyanaz a tökéletesség élvezetet okoz jelenlétével, s az, amit a mozgató erő átad, közöl a maga művének, az az ő sugárzó tökéletessége.

Ez a tökéletesség az alapja annak, hogy valamely létező megfelel egy (ét)vágynak. Ebből a szempontból, mint látható, *Jó az a létező, amely amennyire csak tökéletessége által képes, kielégít egy vágyat*. Ez a létező vonzó, mint gazdagság, vagy érték. S minden létező Jósággal ellátott, amennyiben vágy tárgya, akár a saját maga számára, akár egy másik létező számára, és mindez *annak a tökéletességnek az erejében, amelyet birtokol*. A jóságot tehát nem az alany vágya hozza létre, hanem a tárgy, amennyiben *szemlélt, vágyott és közölt tökéletesség*. Minden létező kívánatos és jó, amennyiben tökéletes, vagyis *abban a mértékben, amennyiben semmi nem hiányzik belőle abból, amit természetének megfelelően kellene birtokolnia*.

Nagyon igaz az, hogy minden, ami van, annak pontos mértékében, amint van, már jó. De ez a két értékelés: lét és jó, nem ugyanazon a póluson helyezkedik el egy létezőben. Mihelyst egy dolog a létezésbe tétetett – bármily kezdetleges módon – azt mondjuk róla, hogy *van*. Mindaz, amit működésével és fejlődésével, kibontakozásával el fog érni, mindaz, ami tökéletesíti majd, újabb összefüggésben a lét új módjait növeli majd benne. Így bizonyos szempontból *nagyobb, szebb* és végeredményben *tökéletesebb* lesz minden olyan elem megszerzésével, amely hozzájárul teljességéhez. De már a kezdetnél is megvolt neki ez a minden további nélküli lét, az alap tökéletesség. Mondhatnánk tehát ugyanúgy azt, hogy *tisztán és egyszerűen jó volt?* Nem, *csak egy bizonyos szempontból volt az, abban az összefüggésben, ahol a lét és a jóság elválaszthatatlan, ahol ez már egy tökéletesség és így a lét java*. De igazából csak akkor lesz jó, amikor megszerzett minden, a tökéletességéhez hozzájáruló elemet.

Íme, a lét és a jóság a valóságban ugyanaz. De *a lét és a jó elnevezése nem ugyanarról az „oldalról” történik. A jó azt foglalja magába, hogy a létező teljessége és integritása miatt kívánatos*. Mindezek előtt a létező csak egy *bizonyos mértékben* jó. Így a gyermekben csak bizonyos mértékben van meg az emberi jóság, jó mivolt. Még nőnie kell. Az érett felnőtt képviseli a tökéletes embert.

Íme, így jelenik meg előttünk a jó fogalma. Ahol lét van, van jó. Ez ugyanaz a valóság, de ezek nem szinonimák: ha azt mondom jó, akkor minden létezőnek egy arculatát, egy jellegzetességét mutatom meg, kifejezve egy bizonyos fogalmat, tudniillik azt, amire *minden dolog vágyik*, s ez magába foglal egy tökéletességet, teljesség eszményt. A létező ideája először is kifejezi a dolgok alkatát. A létező, az, ami van, ami birtokolja a létezés tökéletességét. A jó eszméje kidomborítja a létező egy másik aspektusát: *ez gazdagság, teljesség, amely vonzódást és vágyat kelt*. Még egyszer: a jó, vagy a jóság a létező, amennyiben képes tökéletessége és teljessége integrálása által kielégíteni egy étvágyat (kívánságot), egy vágyat.

2. A jó és a létező dinamizmusa

Végül szeretnék kiemelni egy pontot, amely lehetővé teszi, hogy jobban kifejezzük azt, amit eddig mondtunk. Ez pedig nem más, mint az, hogy a létezőnek, mint jónak a megértése bontja ki számunkra a létező dinamikus voltát, amint kibontakozik, kiteljesedik valamely tevékenységben.

Semmi sem kevésbé statikus, mint a létező. S éppen ez döbbsen meg a minket körülvevő valóságokban. Nagyon mozgékonyak. De miért is tevékenykednek? Azért, hogy *beteljesítsék létüket*. A tettet a vágy sarkallja: azért cselekszünk, hogy megőrizzük, vagy növeljük javunkat, hogy elérjük tökéletességünket, vagy továbbadjuk javunkat. Látják, hogy a jó kifejezett fogalma – vagyis a létező egy aspektusa –, amit a létező fogalma homályban hagy: *a dinamizmus*. A létező nem tunya, minden létező a működéséért, tevékenységéért van, de hogy megértsük egy dolog tevékenységét, a létező ezen sajátosságára – a jóságára – kell figyelniünk, hiszen egy létező csak saját javáért működik, azért, hogy megőrizze, növelje, vagy átadja saját tökéletességét.

Ugyanolyan mértékben, amilyenben a dolgok vannak, tehát tetteikkel tökéletességre törekszenek, és egyébként saját természetük címén is megkívánják energiájuk kibontakoztatását, azt, hogy más létezők segítségével kiteljesedjenek s továbbadják saját tökéletességüket. Tehát mivel jó, ezért minden valóság erősen kötődik ahhoz ami, ezért törekszik arra, hogy közölje magát, hogy szétáraszsa saját Jóságát. Ez a létezők tetteivel megvalósuló interkommunikáció mélységesen titokzatos forrása. Olyannyira, hogy a Jóság magába foglalja *egy objektív tökéletesség* találkozását – *amelyet* aktualitásának teljességében *egy létező sugároz magából* – egy másik létezőnek erre a tökéletességre való *szubjektív irányultságával, vágyával*, aki/ami saját beteljesülésére törekszik és vágyát afelé fordítja, aki/ami tökéletesen birtokolja azt, ami neki még nincs meg.

De ha – amint már említettük – a Jó a létező, amennyiben vonz (a vonzó létező), csábít, mert képes tökéletesíteni úgy, hogy közli magát, azt kell mondani, hogy a Jó a cselekvő létező számára *az a végcél, amelyet hajszol, keres*. Másképpen mondva a Jónak cél-értéke van annak számára, aki/ami működésben van. A Jó az, ami értelmet ad a cselekvőnek. A létezőt, mint cselekvőt, mint tevékeny létezőt meghatározza az a Jó, ami felé hajlik: a jó szeretete felébreszti benne a vágyat, s így ez hajtja a cselekvésre, s tette által törekszik saját Javára, saját tökéletességére.

Íme, ezeket tudjuk mondani a Jóról, mint olyanról, erről a tökéletességről, a létező ezen arculatáról, amelyet a metafizikus szemlél. A Jó a *létező, miszerint tökéletessége által képes kielégíteni a vágyat, amit előidéz*. Minden létező jó abban a mértékben, amennyiben van, de az a *kezdeti Jóság*ot cselekvése által vezeti egy *végső Jóságra*, ami számára az összes, tökéletességéhez hozzájáruló elem integrációját képviseli. A gyermek különféle tevékenységével, különböző cselekvési módokkal eléri végső érett állapotát és tökéletes(en) emberré válik, emberré, teljesen emberré lesz. S ez a végső Jóság, amely vonz, csábít, ez ad értelmet, okot minden cselekedetének, annak a számára, aki vágyik az elérésére.

3. A rossz

Itt most csak néhány rövid reflexiót tudunk közölni a rosszról Hosszasan vissza kellene térni erre a nagy és nehéz kérdésre az erkölcsstani kurzusok megalapozásánál. Metafizikai szempontból – a mi szempontunkból – most legalább ezt tudjuk mondani. A rossz – ami a jó transzcendentálé ellentéte – egy létezőnél *annak a jónak nélkülözésében áll, ami kijár neki, ami megilleti*. Ez tulajdonképpen *a lét hiánya, fogyatékosága*. Ezek a szavak, mint *nélkülözés, hiány, fogyatékoság* azt akarják mondani, hogy itt nem egy tökéletesség tiszta egyszerű hiányáról van szó, hanem *az adott létező integritásához szükséges jó hiányáról*. Így látónál a vakság rossz (egy nélkülözés), de nem egy kő esetében – amihez nem illik a látás – ez nem rossz ott, ahol egy egyszerű hiányról, egy egyszerű tagadásról van szó).

A rossz, mivel ez egy nélkülözés, azaz egy nemlét valamely létezőben, ami mint olyan: jó, tehát a rossz csak a Jóban létezhet, mint alanyban.

fordította: Mézner Mariann

A KÖZJÓ, MINT A KERESZTÉNY TÁRSADALOMBÖLCSELET EGYIK KÖZPONTI FOGALMA

„Qui rem publicam curat, etiam se curat”.
(Sallustius)

I.

1. Bevezetés

A jelen, s talán a mindenkori történelmi jelen egyik legfontosabb kérdése a társadalmi kérdés és annak helyes, immár nemcsak helyi, hanem globális méretű megoldása. A jó megoldás pedig főleg „azon fogalmak helyességétől függ, amelyeket az elmék a társadalom eredetéről, a társadalmi élet tényezőiről, az államhatalomról, a jogról, az erkölcsről, az emberről, az egyedeknek a társadalomhoz való viszonyáról maguknak alkotnak. Egyszóval a világnézet igazságától függ ez a kérdés”.¹ Ez azt jelenti, hogy az uralkodó világnézet, nevezetesen az emberről, közösségről, jogról alkotott fogalom szükségképp nyomja rá a bélyegét a korok igazságosság-fogalmára.² Az idézetben felsorolt fogalmak igen szoros belső kapcsolatban vannak egymással, mintegy egymást határozzák meg és legitimálják. Az egyik ilyen alapvető fogalom a közjó fogalma is. Ennek helyességétől döntő mértékben függ ugyanis a társadalmi kérdés akár lokális, akár állami, akár pedig globális megoldása, vagyis az igazságos társadalmi és államközi viszonyok kialakítása és érvényesítése. Minden világnézet megalkotja tehát a maga közjó fogalmának lényegi tartalmi jegyeit. Ezért nem véletlen, hogy a közjó (bonum commune) a keresztény társadalmi tanításnak is egyik központi fogalma.³

Ma a közjót talán leginkább herdálja (gyakorlatilag szinte kiiktatja) a jogrendszereknek termékszempléletű, vagyis piaci felfogásmódja, ami épp az egyes érdek jobb érvényesítését teszi lehetővé úgy, hogy más államban kedvezőbb feltételek fogadják a befektetőt.⁴

Sok mindent érthetünk a közjó fogalmán, így a boldogságot, az utódokat, az univerzum rendjét, az emberi faj fenntartását és fennmaradását, a békét és az igazságosságot, netán a közérdeket,⁵ a társadalom javainak összességét, a javak közös voltát, vagy a közhasznót, a közmegegyezést. E ’szinonimák’ mintegy jelzik azt, hogy a közjó fogalma sok és sokféle tartalmi (világnézeti) árnyalatot vehet fel, és vett is fel a történelem során.⁶ Úgy látjuk, hogy helyes (klasszikus-keresztény) értelme mára meglehetősen elhomályosult,⁷ sőt, az uralkodó bölcseleti felfogások (pozitivisták, laicisták, historicisták) szerint már betöltötte történelmi szerepét, s immár végleg a múlté.⁸ Ezzel a látásmóddal a keresztény világnézet szöges ellentétben áll; sőt, azt állítjuk, hogy az újkori történelem ambivalens fejlődésének, hallatlan nagy társadalmi kataklizmáinak épp egyik fő oka tulajdonképp a középkorban még helyesen

értett közjó és annak lényegét adó természetjog fogalmának kilúgozása, elfelejtése, elfelejtetése, megtagadása, módszeres üldözése.⁹

Mindenképp vissza kell tehát térnünk a közjó időtálló fogalmához és ahhoz kell igazítani akár az egyéni, akár a társadalmi tudatot, akár a politikai életet.¹⁰ Így lesz képes az egyén valóban emberhez méltóan élni¹¹, így lesznek a társadalomban igazi közösségek a ma csoportoknak nevezett ál- és alkalmi közösségek helyett. Valódi haladás, béke, virágzás másképp el sem képzelhető az emberi életben.

2. Antropológiai megfontolások

Az ember egyszerre társas és politikai lény is,¹² vagyis személy, aki csak szereteteivel, népével, illetve embertársaival szolidárisan tudja kibontakoztatni magát, valamint ha ő is szolidáris szerettei, népe és minden embertársa iránt (így válhat hasznos és értékes tagjává a társadalomnak). Csak e kölcsönösség esetén adottak azok a feltételek, amelyek éppé tesznek egy emberi közösséget. Az egyéni mellett tehát a szolidáris vagy közösségi tudat is az emberi természet lényegi része.¹³ Miközben a közösség adja meg az egyén számára az értékmegvalósítás anyagi, erkölcsi és szellemi feltételeit,¹⁴ addig a hivatását megtalált és felvállalt egyén önmagáért, övéiért, népéért, az egész emberi nemért is egyaránt munkálkodik.

Mi emberek ahhoz, hogy az életünket tisztessen leélhessük, bizonyos anyagi és szellemi javak megszerzésére, használatára szorulunk.¹⁵ Továbbá a talált és munkával előállított javakat igazságosan kell elosztanunk, mivel csakis így tudjuk zavartalanul élvezni azokat. Ehhez a különböző természetes és mesterséges közösségeink segítségével, illetve azok kellő vezetésével juthatunk. Közösségen itt nemcsak a jelen nemzedéket, hanem az összes elmúlt és jövőbeli nemzedéket is értjük.¹⁶

Az ember alapvető relációi az alábbiak: viszony önmagához, a társadalomhoz (felebaráthoz) és az Istenhez.¹⁷ Mindaz, ami ezen kapcsolatok épsége ellen van, nem lehet java sem egyénileg, sem társadalmilag az embernek.¹⁸ Ezeknek a viszonyoknak a helyes megállapításától és azok egyéni és társadalmi védelmétől, valamint a felelős személyes életvezetéstől függ elsősorban az ember földi üdvössége, vagyis jóléte és jól-léte. Ehhez pedig ép tekintélyre van szükség a társadalom minden rétegében. Az ember természetes közösségei: a család, a nemzet, az állam és a vallás. Ezeknek is megvan a maguk közjava, illetve minden társadalmi alakulatnak, sőt, az államoknak és azok közösségeinek is.

Ha van közjó vagy közös jó, akkor kell lennie egyéni jónak is. Mindkettőnek megvan a maga sajátos célja, java, ezeket kell összehangolni. A keresztény felfogás szerint nincs önmagában véve kibékíthetetlen ellentét az egyéni érdek (jó) és a közjó (közérdek) között, hanem épp ellenkezőleg, kölcsönösen feltételezik egymást: „A magánügy, mint az ügyek egyik faja, különbözik a másik fajtól, a nyilvános üggyől, mint a magánérdek különbözik a közérdektől, vagy a magánjog a közjogtól a jogtudományban. A kettőt megkülönböztetjük egymástól; de egyiknek sem szabad ellenkeznie a másikkal. Se magánügy nem lehet olyasmi, ami a közügynek kárát okoz; sem pedig a közügy nem nyomhatja el, nem teheti lehetetlenné a

jogosult magánügyet. Ez a keresztény civilizációnak az ókori pogány civilizációval szemben lényeges eleme, ez az egyéniség joga, amelyet ő ismertetett el a világgal, s amelyen egész újkori haladásunk alapszik. Az egyén nem enyészhet el az egészben, az egyetemesben; de, mint öncéllal bíró erkölcsi lény, egyéniségét, mint a társadalom tagja is megtartja. Viszont az összes polgárok szükséges közülete, az állam, a társadalom, az összesség jogos érdekeit fenntartani és védeni tartozik ott, ahol az egyéniség a maga jogát egyoldalúlag túlhajtani hajlandó¹⁹. Azt kell tehát mondanunk, hogy e két fogalom korrelatív fogalompár, mintegy egymást világítják meg, egymást kölcsönösen befolyásolják.²⁰ Sőt, az a tételünk, hogy ha bármelyik gyengélkedik, az a másik gyengülését is magával hozza, és fordítva, ha egyik erősödik, akkor a másik is fejlődni fog.

Somogyi József az alábbi módon érzékelteti e kölcsönhatást: „A családi közjót pl. csak a családi együttélés valósíthatja meg, csak a családi közösségben, csak a családtagok számára biztosítható. Nem a családtagok egyéni javainak összege, hanem a családnak, mint ilyennek közös java. Ezért a családból kivált tagok sem élvezhetik tovább. Lehetnek egy család tagjai egyéni javakban szegények, de nagymértékben fejlett a család által nyújtott közjó, a kölcsönös szeretet, összetartás, támogatás. Viszont e családi közjó nagymértékben hiányzik ott, ahol a családtagok egyéni javakban dúskálnak ugyan, de állandó közöttük a viszály, széthúzás, ellenségeskedés. Ugyanígy az állam, a nemzet által nyújtott közjó sem tevődhet össze pusztán az atomizált állampolgárok magánjavaiból. Valamely állam, bár polgárai egyéni szinten nem vagyonosak, a közjó szempontjából mégis gazdagnak mondható, ha kiválóan biztosítja a közjót, a külső és belső biztonságot, a jogrendet, az egyének boldogulásának feltételeit, a javak igazságos elosztását stb. Viszont ezek hiányában az állam közjavak szempontjából szegénynek mondható, bármily bőségével is rendelkeznek egyes állampolgárok az egyéni javaknak. Ahhoz pedig aligha fér kétség, hogy jobb a békés, összetartó, egymásért áldozatkész családban szegénynek lenni, mint gazdagon örökös családi háborúskodásban élni. Jobb szegénynek lenni közjavakban gazdag államban, mint gazdagnak lenni ott, ahol a jogrend, a közbiztonság elemei is hiányoznak”.²¹

A jól működő társadalomban tehát „a közjót szolgáló, természetes közösségek lényegüknél fogva egymással összeegyeztethetők, sőt kiegészítik egymást. Az egymás mellé-, illetve fölé- és alárendelt közösségek így egy hierarchikus közösségrendszer alkotnak és minden egyén nem csupán egyetlen közösségnek, hanem ilyen közösségrendszernek a tagja. Az egyes közösségek rangsora pedig az általuk megvalósítandó közjavak, értékek hierarchiájától függ”.²² Az egyes kisebb közösségek, szerveződések közjavát egy nagyobb közjó, a nemzet, az állam közjava, illetve az emberi nem közjava (az emberiség fennmaradása és tökéletesedése), illetve az Univerzum rendje, mint legfőbb teremtett közjó teszi lehetővé. E felett áll az isteni közjó, az örök törvény, sőt, maga az Isten, mint legfőbb igazság, jóság és szépség.²³ Az ember és a különböző emberi közösségek, csoportok számára jó élet csak olyan feltételek között lehetséges, ahol a részleges közjó beleilleszkedik a mind nagyobb egészbe, amelytől függ létük és jó működésük. Vagyis ott lehet jó élet (jóllét), ahol az egyénnek nemcsak jogai vannak, hanem a közösséggel szemben kötelességei is.²⁴

Ámde erre az emelkedettségre csak az érett személyiségű emberek, polgárok képesek és készek. Fogalmazhatjuk úgy tehát, hogy mind a közjó, mind a magánjó akkor virágozik egyszerre, ha az adott társadalmat többségében és főleg vezetőiben ilyen személyiségű emberek alkotják. Nevezük az ilyen embertípust a valóban krisztusi embernek. A társadalomnak tehát nemcsak annak lehetőségét kell biztosítani, hogy ki-kijuthasson a személyi érettségnek erre a fokára, hanem az egész kultúrának ezt kell előmozdítani. Így a nevelésnek, a jogrendnek, a közkerölcsnek, a gazdasági és politikai rendnek, stb. egyaránt.

Az emberi természetben benne van tehát a társasságunk, vagyis társadalmat alkotunk, s ez generációk sokaságát felölelő szerves egység. Az egyén csak egy jól szervezett társadalomban tud valóban teljes életet élni. Az ember ugyanakkor nem pusztán passzív módon fogadja el az előtte álló természeti, illetve társadalmi rendet, hanem megértve és elfogadva azt őrizni, fejleszteni akarja. Ez lenne a civilizáció és a kultúrálódás folyamata.²⁵ Ám erre az őrzésre, valódi fejlesztésre újfent megállapítjuk, hogy csak az érett személyiségű, ép világnézetű, a kivívott külső és belső szabadsággal valóban felelősen élni tudó ember és társadalom képes.

A társadalomnak és az „összes társadalmi alakulatainknak az a célja, hogy az ember egyéni életét előmozdítsák azáltal, hogy kipótolják ama hiányokat, amelyek az egyes ember életét árnyékszerűen kísérik s életét megnehezítik, tökéletlenné vagy egyáltalán lehetetlenné teszik. (...) A társadalom célja tehát, hogy életet adjon, hogy az egyes ember s vele együtt az emberiség bőségesebb, tökéletesebb életet élhessen. Ahol pedig élet van, ott organizmus, szerves lény is van. Ennek pedig az a lényege, hogy az egyes tagok működése egy cél szolgálatában álljon, hogy a különféle rangú és rendű szervek és ezek életmegnyilvánulásai az egész organizmus közös javát célozzák. (...) A kormányzás feladata, hogy a társadalommal megvalósítsa a közös célt”.²⁶

A fentiek alapján azt kell tehát mondanunk, hogy az egyén értéktörekvéseinek realizálása (személyiségének kiteljesítése) a közösség védő, nevelő, segítő, helyes életcél sugalló és ösztönző támogatása nélkül nem lehetséges. A közösségnek ezt az egyént kísérő sokféle támogató jelenlétét nevezhetjük közjóknak.²⁷ Ám ezen értéktörekvések, és a közjó általi támogatásuk az értelmes teremtmény értelmes törekvései. Ennek megfelelően sem a nagy természet, sem az emberi természet nem tekinthető sem sérthetetlen tabuként, sem pedig tetszés szerint alakítható valóságnak.²⁸ A kozmosz és benne az ember alapvető rendjét a teremtett szellemnek tudomásul kell vennie. Ez inkább egyfajta szimbiózis, semmint parazita életforma felvételét és fenntartását jelenti. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a helyes építkezés csak egy ép társadalomban áll így, mivel a tömegbefolyás és az értéktudatot vesztett hatalom révén az egyén sorsa inkább bukásra van ítélve. Ilyen viszonyok közepette a kulturális evolúció során elszaporodnak az ún. megszaladási jelenségek²⁹, súlyos kataklizmákat okozva a társadalomban és a bioszférában (holnap talán már a naprendszerben!) egyaránt. Ám az embert erkölcsileg így „lealázó, igazi javaival ellentétes, rendeltetésétől eltérítő cél értékhiány, amely belső ellentmondás nélkül nem nevezhető közjóknak, s az ilyen célt szolgáló egyesülés objektív ítélőképességgel nem tekinthető közösségnek”.³⁰ Más szavakkal a közjó az emberi fajnak, mint erényes emberek sokaságának és értelmes tevékenységüknek a fenntartását

jelenti. Az erkölcsi és értelmi erények pedig az egész emberi tevékenységet magukba foglalják.³¹

Végeredményben az ember, mint bármely közösség tagja „nem olvad be úgy a közösségbe, hogy ott elveszteni önállóságát, erkölcsi felelősségét: személyiségét, sőt: a felsoroltaknál alacsonyabb rendű anyagi javait sem. Nem vész el az egyén java a köz szolgálatában, mert a közösség java és a tagok java nem áll ellentétben egymással, hanem természetesen összefügg. Személyi önállósága pedig megmarad a tagnak, mert bár valóban lényegi a tag és közösség kapcsolata, az ember célja nem merül ki a tagságban: a közösség szolgálatában. A végső cél: Isten. Hozzá a végső cél alárendelt értékének: a közjónak a támogatásával kell eljutnia”.³²

3. A közjó fogalma a keresztény bölcsélet felfogásában

Az antropológiai elemzés arra mutatott rá, hogy az ember csak közösségben élhet és teljesedhet ki, s a közösség is csak addig marad fenn, amíg vannak azt építő önzetlen tagjai, illetve ép tekintély animálja, szervezi, vezeti a közös cél felé.

Az egyén és a közösség java és célja közti sajátos és belső kapocs a közjó. Ezért a közjó jelentheti

1. mindazokat a társadalmi feltételeket, amelyek biztosítása révén a társadalom tagjai és kisebb alakulatai tökéletesebb életet élhetnek.³³
2. Jelentheti a társadalom megvalósítandó célját.
3. Jelentheti a társadalom által gondozott és biztosított kulturális javakat.
4. Azt a közös emberi tevékenységet, amelynek révén e feltételek és javak előteremtődnek, s a társadalom tagjai jól, vagyis emberi módon, azaz erényes életet élhetnek.³⁴

Ám ehhez a társadalmat alkotó emberek egymásra hangolt felelős cselekvésére van szükség.³⁵ Ez azonban alapvető világnézeti egyetértés és – ahogy már utaltunk rá - kellően működő hatalom nélkül lehetetlen. Egyszerre cél és feladat is az egyén és a társadalom részéről a közjó megfogalmazása és megvalósítása.³⁶ Mindez szoros kapcsolatban van elsősorban az igazságossággal,³⁷ melyet már a Szentírás is hangsúlyoz, mivel „a közjővel kapcsolatba hozható bibliai szövegek többnyire olyan állapotot írnak le, amelyek igazságosság, bölcsesség, előrelátás vagy szeretet következményének tudják be a vágyott cél elérését”.³⁸

A közjó tehát „olyan javakból áll: amit

1. egyes emberek nem tudnak előállítani, hanem csak összefogva;
2. nem az egyes emberek vagyona, hanem az egész nemzeté;
3. ha nem is áll mindenkinek közvetlen rendelkezésére, de mindenki felhasználhatja egyéneként.

A közjó az egy út. Az út nagy vagyon, mindenki használhatja, de nincs ráírva, hogy kié”.³⁹ Azaz a közjó javaiból ki-ki arányosan részesedhet.⁴⁰

A felsorolásból kitetszik, hogy a közjó fogalmában van egy bizonyos kétértelműség, mivel egyrészt „a társadalmi együttműködésben előállított és rendelkezésre álló eszközök és

lehetőségek összességét jelenti. (...) Ebben az értelemben a közjónak eszköz jellege van és a személy önmegvalósításának szolgálatában áll. Állapotként pedig a társadalom szolidárisan megszervezett harmonikus rendje. Másrészt viszont a közjó úgy is értelmezhető, hogy azt a célt is magában foglalja, amelyre eszköz-volta mutat. Ekkor a társadalom-alkotó és társadalom alkotta személyek közös java, vagyis a társadalom összes tagjának személyes java, amennyiben az csak a társadalmi együttműködésben valósítható meg. (...) Ebben a jelentésében a közjó nem eszköz, hanem önérték”.⁴¹ Ugyanis a „személyes jólét és boldogság megvalósítása nem csak a társadalmi együttműködéstől függ, hanem a személy sajátfelelősségű életvezetésétől is – mégpedig lényegesen -, vagyis attól, hogy miként hasznosítja azokat az eszközöket és lehetőségeket, amelyeket a kooperáció kínál számára”.⁴² Más szavakkal a közjó „munkálkodás mindazon javakért, amelyek a szervezetben megvalósuló teljes emberi fejlődéshez szükségesek, a javak fontossági sorrendjét folyamatosan szem előtt tartva”.⁴³ Érdemes ismét átgondolnunk az ember szükségleteinek listáját és azok hierarchiáját. Ezúttal Abraham Maslow modelljét hívjuk segítségül.⁴⁴ Piramisa alján a fizikai-fiziológiai szükségletek állnak, majd ezt követi a biztonság, a szeretet, az elismerés és végül az önkitaljesítés. E fokok egymásra épülnek és kölcsönösen áthatják egymást, s meg is kell köztük maradnia a hierarchiának és a kölcsönösségnek. Tulajdonképp, ha épek e kapcsolatok az egyes szükségleti fokok között, akkor tulajdonképpen az a közjó. A piramis alsó fokait jelentő javakat kell előbb előteremteni, s csak aztán lehet a magasabb fokok jelezte értékeket megvalósítani.

A közjó (bonum commune) keresztény fogalmát próbáljuk meg most negatív megközelíteni. Ebben a perspektívában a közjó nem azonos

1. a társadalomban fellelhető javak összességével (summa bonorum), ez egy szélsőségesen individualista álláspont.
2. Sem a javak közösségével (communio bonorum). Ez a szélsőséges kollektívizmus felfogása.
3. A közjó nem azonos az általános jóléttel, vagyis a magánjavak átlagosan magas színvonalával sem, mivel a közjó inkább egyfajta eszköze, valós lehetősége az általános jólétnek.
4. A közjó végül nem öncélú adottság: arra szolgál, hogy „a közösség minden tagját segítse, támogassa boldogulásában, egyéni céljainak elérésében.

Mindenki részesedik benne, de senki sem birtokolhatja, sajátíthatja ki teljesen. Tehát nem a közösség egyik vagy másik tagjáért, hanem valamennyiért van”.⁴⁵ Ám ezt a részesítést úgy kell elérni, hogy csak a valóban rászorulóknak kapjanak támogatást és csak annyiban, amennyire tényleg segítségre szorulnak.

Horváth Sándor OP szerint „a társadalom az egyének érdekeit minden esetben túlhaladó s tőlük lényegesen különböző, magasabb rangú céllal jön létre. Ez a cél a közjó, az általános, az eszményi ember megvalósításának követelménye a sokaságban és a sokaság révén. Ezzel a joggal és elengedhetetlen követelménnyel lép a társadalom az egyén elé, s az utóbbinak nem áll módjában a természetjogtól védett társadalmat alkotnia, ha e jogkört vagy nem tiszteli, vagy pedig ennek határait tisztán egyéni érdekei szerint akarja megvonni”.⁴⁶ Az említett szerző

másik megközelítése szerint „a közjó fogalmát nem a részesedők javainak összeadásából nyerjük, hanem a kettő úgy viszonylik egymáshoz, mint az általános érték a részlegeshez. Az önálló társadalmi alakulat végső céljának értékbeli megfogalmazása és kifejezése ez, amiben a részesedő tagok szemlélhetik, hogy mit kell tenniük egyénileg a közösség felvirágoztatása érdekében és hogy mennyire szabad érvényesülési vágyuknak kiterjedni, hogy az senki érdekét ne sértse és így az egyéni cselekvésmód a békét ne csak ne zavarja, hanem biztosítsa. (...) A közjó (...) a társadalmi erények mértéke és a jogi teljesítmények meghatározó tényezője (a causa exemplaris et finalis körében) (...) és ezért a közösség legnagyobb kincse, minden földi birodalom alapja, amelynek legszabatosabb megállapítására és hűséges megőrzésére a legnagyobb gondot kell fordítani. Ezek a feladatok csak a hatalom és az alattvalók vállvetett munkájával oldhatók meg, mert a természet csak általános útmutatást ad a közjó szükségességére, de konkrét meghatározását rábízta a társadalomra”⁴⁷. Ugyanis a hatalom, vagyis „a kormányzás csak akkor mutathat fel eredményt, ha mindenkinek kijelöli helyét, amelyet a társadalom keretében és a közjó érdekében el kell foglalnia és be kell töltenie, továbbá, ha a kormányzó irányítását mindenki követi, annak engedelmeskedik”⁴⁸. Minthogy a közjó fogalma nagyon gazdag, más-más oldalról közelítve, másként kell megfogalmazni, ám az ilyen megközelítések nem mondanak ellent egymásnak. Ezért hozzuk a tomista Horváth Sándor harmadik megközelítését. Szerinte „a közjó kétféle fogalmazásban állapítható meg. Egészen általános, mindent felölelő formája teljesen nemzetfölötti és tiszta természetjogi normát képvisel: az emberiség java értékben és méltóságban megelőzi a részleges javakat és érdekeket, amelyeknek abban kell teljesülniük. Konkrét fogalmazása egy-egy társadalmi alakulat viszonylagos végső céljában határozza meg a közjót. Éppen ezért körülírásánál egyrészt együtt kell működni a iustitia legalis minden alanyának, másrészt pedig változhat tartalmában is. A konkrét közjó az általánosban foglaltatik és meghatározása csak akkor áll a természetjog védelme alatt, ha az egyetemes normától megkövetelt viszonyulás az egész emberiség közjavához kifejeződik benne”⁴⁹. A neves tomista gondolkodó meglátása szerint „sem az egyed, sem a társadalmi csoportok, de még az egészen nagy és öncélú alakulatok (societas perfecta) sem függetleníthetők az egész emberiség közjavától (bonum commune humanum) mint egyszintű immanens tényezőtől és az örök törvényben adott felsőbbrendű, transcendens közjótól, a bonum commune divinumtól. A hatalom képviselői tehát csak akkor birtokosai az igazi közigazság (iustitia legalis) erényének, ha a rájuk bízott konkrét közjót az imént említett két tényező szempontjai szerint is kiegészítik és ennek a két egészen általános jónak és boldogulási lehetőségnek a keretében törekszenek az egyes kisebb alakulatok közjavát és boldogulását biztosítani. Az általános jóba és a nagy központi értékekbe való bekapcsolódásban kell látnunk minden társadalmi alakulás természeti törvényét és természetjogát, ebben kell keresnünk azt az összetartó erőt, amely maradandó, életképes, a természet védelme és szentesítése alatt álló közületeket hoz létre”⁵⁰. A valódi közjóra való törekvés hiányában nincs meg a belső kapocs egyén és társadalom, illetve az egyes társadalmi alakulatok között; marad az erőszak, ám ez csak ideig-óráig tudja biztosítani a rendet. A kormányzás feladata tehát a részek összetartása, a társadalmi organizmus mindenféle értelemben vett egészségének biztosítása. A kormányformák is aszerint ítélandók meg, hogy

a közjót hatékonyan szolgálják-e avagy sem. E tekintetben az állam- és kormányforma is csak eszköze a közjó előmozdításának.⁵¹

A hatalom (társadalmi tekintély) létokát és mértékét (működésének határait) tehát a közjó, mint cél és eszköz adja. Ezáltal tartja össze a társadalmat.⁵² Igaz ez a megállapítás minden természetes közösség, vagy mesterséges alakulat vezetőire. Ám mindezen rész-közjók koordinátora, őre, összehangolója és érvényesítője az államhatalom⁵³. A helyesen felfogott és érvényesített közjó eszméje menti meg a hatalom viselőit attól, hogy a szélsőségek (liberalizmus, totalitarizmus és egyéni, illetve csoportönzés) felé mozduljanak el⁵⁴. A liberalizmus szerint az állam az egyén eszköze, míg a totalitarizmusban az egyén válik az állam pusztá eszközévé.⁵⁵ Az előbbi önző módon feláldozza a közjót az egyén érdekében, az utóbbi pedig hasonlóan feláldozza a személyt a köz érdekében, kódolva így az állandó konfliktust egyén és közösség, polgár és állam között. Az igazság a szélsőségek között keresendő. Az egyén miközben a köz javát szolgálja, önmaga javát is szolgálja. Midőn az állam részesíti polgárait a köz javaiból, önmaga javát is munkálja. Látnunk kell azt is, hogy „a közjónak csak akkor van elsőbbsége az egyén javával szemben, ha és amennyiben az embernek egy meghatározott társadalmi alakulat tagjaként kötelezettségei vannak”.⁵⁶ Az individualista, közelebből a neokontraktualista és neoliberais felfogás tagadja az emberi társadalom ilyen szervesen építkező voltát. Úgy képzelik e felfogás hívei, hogy a társadalom nem más, mint emberek, intézmények, struktúrák pusztá és spontán halmazá, aggregációja, ahol nincs nagy szerepe a szociális igazságosságnak. Ezért tagadják a közjó központi jelentőségét, vagy úgy, hogy a szót kiiktatják a politikai diskurzusból, vagy úgy, hogy más értelmet tulajdonítanak neki, pl. közös javak, amelyek jelentik a jó levegőt, a vízkészlet épségét stb.⁵⁷ Vannak, akik a közjót a gazdasági jóléttel és a politikai stabilitással azonosítják, illetve csak a politikai tevékenység legitimálásában és értékelésében látják a szerepét. Ezek mind meghamisítják a fogalom klasszikus-tomista lényegét.⁵⁸

A keresztény világnézeti állásfoglalás szerint a társadalom tehát olyan komplex rendszerként modellezhető, amelyben „a társadalmi rétegződés funkciók alapján megy végbe. Az így létrejövő, hierarchikusan tagolt, lépcsőzetesen felépülő emberi közösséget összetartó legfőbb erőként Szent Tamás az anyagi, szellemi és lelki (transzcendentális) értékeket integráló közjó (bonum commune) eszméjét jelölte meg (...). Az állam, mint politikai közösség elsődleges feladata is ennek alapján kerül meghatározásra. Ez pedig nem más, mint a közjó eléréséhez szükséges keretek biztosítása”.⁵⁹ E kereteket jelöli ki egyrészt a közös értékrend, hiszen a közjó tulajdonképp egy közös értékrend.⁶⁰ Másrészt az igazságosság. Ez az a készség, amely mint virtus superior minden erényt a közjóra irányít.⁶¹ A közjó tehát „a minden irányban megvalósult igazságosság”.⁶² Megjegyezzük, hogy az igazságosság fogalmát is bizonyos értelemben a közjóról alkotott felfogásunk határozza meg, illetve az igazságosságról alkotott fogalmunk is óhatatlanul kihat a közjó koncepciójára. Ne felejtjük el, hogy a keresztény igazságosság-modell holisztikus, mivel rendezi egyén-egyéni, egyén-közösség, egyén-állam, állam-egyéni, állam és a kisebb társadalmi alakulatok viszonyát egyaránt.⁶³ A közjó és az igazságosság kapcsolatára az alábbiakban még ki fogunk térni.

A keresztény felfogás szerint a politikai cselekvés célja a jogalkotáson keresztül is a közjóra irányul,⁶⁴ illetve minden jogalkotás az adott közösség által vallott világnézetnek megfelelő közjóra irányul. Egyén, állam és a kisebb társadalmi alakulatok csakis a közjóra való tekintettel tevékenykedhetnek, ez szabadságuk mozgásteré és egyúttal határa is. A közjót, a jogrendet továbbá nemcsak megelőzi, de értékeli is az erkölcsi rend; ennek ellenében nem lehet közjót, mint társadalmi feltételrendszert alkotni és tartósan jól működtetni.⁶⁵

Az egyes ember a magánéletében sem független, hiszen minden pillanatban a társadalom tagja is, s annak javára is mindenkor tekintettel kell lennie. Így pl. nem magánügy pusztán, ha valaki drogfüggő lesz, még ha tudva és akarva (szabadon) kívánja is ezt (súlyos károkat okozhat másnak és önmagának is, akár a baleset okozása, akár az esetleges gyógykezelés miatt). Vagyis az egyénnek jogkövető és „erkölcsös magánéletével is a közjót kell szolgálnia”.⁶⁶ Más szavakkal „erényes ember igazságosság nélkül nem is gondolható”.⁶⁷ Nagyon fontos tehát az egyén felelős életvezetése, az igaz voltra való állhatatos törekvése. Természetesen, hogy ez kialakulhasson, ép közjóra, igazságos társadalmi viszonyokra van szükség, hiszen azok, akiket gyakorlatilag az ádáz verseny kirekeszt a közjó áldásaiból, aligha fognak törődni az etika, netán a helyes jog rájuk is egyébként kötelező szabályainak megtartásával. Az egyénnek tehát főleg erkölcsi életet élőnek, míg az államnak e tekintetben a közjó őrének kell lennie elsősorban.

A közjó fogalmához tartozik továbbá, amint már említettük, az emberi kultúra egész köre, vagyis „a közösség egészének a léte, fennmaradása és fejlődése, hivatástudata és erkölcsi megbecsülése, a célját képező értékek minél teljesebb megvalósítása és biztosítása. (...) A közjó teljességéhez tartozik a közösségnek, mint ilyennek önellátása mindazon szellemi és anyagi javak, szabályok és intézmények segítségével, amelyek létét, rendjét, működését biztosítják”.⁶⁸

A kultúra pedig „az emberi élet célja és eszméje, amely az ember összes képességeinek a kibontakozásával valósul meg az ember lényegi egységének a fenntartása mellett”.⁶⁹ Az igazi kultúrára éhes ember pedig „a világnézet kialakítására, a valóság egyetemes elvek és szempontok szerinti értésére és értékelésére törekszik, s az egyéniség habituális, szokásos magatartása nyilvánul meg a jellem egységében”.⁷⁰ Ám ez a kultúra sem öncél, hiszen csak a földi és tökéletlen boldogságot, tökéletességet képes megadni az embernek, illetve biztosítani ennek feltételeit (az ember anyagi, erkölcsi és spirituális szükségleteit), vagyis a jó élet valódi lehetőségét.⁷¹ A jó élet pedig az erényes élet, tehát a szabad, felelős életvezetés valósága (polgárosodás), a helyesen értett személyi autonómia (ami nem independencia!) kivívása és megtartása.⁷²

Mindent összevetve, a közjó fogalmába – Gecse Gusztávot idézve – Szent Tamás nagy vonalakban az alábbiakat foglalja bele, mivel „Aquinói Tamás nem adja meg a közjó, a bonum commune definícióját, azonban olyan sok helyütt és olyan sok összefüggésben beszél róla, hogy jelentése nem maradhat kétséges. Így:

- a) a közjó nála nem jelenti a privát javak egyszerű összegét, de nem is független azoktól, nem valami külön jó.
- b) nem kizárólag anyagi javakat jelent, hanem anyagi, szellemi és erkölcsi javakat egyaránt;

- c) a közjó a társadalom tagjainak a privát boldogságát biztosítja, annak elengedhetetlen feltétele;
- d) a közjót a társadalom tagjai hozzák létre;
- e) képzésének szabályozója az egyetemes igazságosság;
- f) őre az államhatalom”.⁷³

Ennek megfelelően az igazi közjó a társadalom összetartó ereje, mivel egységesítő és kiegyenlítő szerepe van benne.⁷⁴

- 1 PALUSCSÁK Pál (1909): *A közjó sz. Tamás erkölcsstanában. Hittudományi Folyóirat* 20. évf. 353.
- 2 SZEPESDI Ervin (1942): *A törvényes igazságosság fogalma.* Budapest, Stephaneum nyomda. 5.
- 3 KERBER Walter (2003): Gemeinwohl. In HUNOLD Gerfried W. Hrsg.: *Lexikon der christlichen Ethik* Band 1. Freiburg Basel Wien, Herder. 618. ORNAGHI Lorenzo (2004): Bene comune. In CENTRO DI RICERCHE PER LO STUDIO DELLA DOTTRINA SOCIALE DELLA CHIESA a cura di.: *Dizionario di dottrina sociale della Chiesa. Scienze sociali e Magistero.* Milano, Vita e Pensiero. 69. Ezt tanúsítja az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma is, mely számtalanszor használja ezt a fogalmat. AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA (2007): *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (Szent István Kézikönyvek 12.). Budapest, Szent István Társulat. 383-384.
- 4 FRIVALDSZKY János (2016): A jogrendszerek versenye és a jogmegkerülés a természetjog, az igazságosság és a közjó mérlegén. *Iustum Aequum Salutare*, 12. évf. 3. sz. 113-140.
- 5 Van a közérdeknek egy sajátos leírása, mely igen közel áll a keresztény értelemben vett közjó fogalmához: „A közérdek feltehetően az, amit az emberek választanának, ha világosan látnának, józanul gondolkodnának, érdek nélkül és jóindulatúan cselekednének”. Vö. LIPPMANN Walter (1993): *A közjó filozófiája.* Budapest, Bagolyvár Kiadó. 38.
- 6 Ennek részleteiről bővebben lásd: TÖRÖK Csaba (2010): Közjó vagy közérdek? Megfontolások a gazdasági világválság kapcsán. *Communio*, 18. évf. 1-2. sz. 63-81. TURGONYI Zoltán (2012): A közjó újrafelfedezése. In BAKOS Gergely szerk.: *Korunk iránytűje: A Caritas in Veritate kezdetű enciklika jelentőségéről* (Scintillae Sapientiae 2.). Budapest, L'Harmattan- Sapientia. 41-46.
- 7 SOMOGYI József (1943): A közjó. *Athenaeum*, 29. évf. 1. sz. 2. RYBKA Ryszard (2019): Il bene di tutti e di ciascuno: Il carattere morale del bene comune in san Tommaso d'Aquin. *Angelicum*, 96. évf. 3. sz. 367-368.
- 8 COMPOSTA Dario (1983): *Filosofia morale ed etica sociale* (Subsidia Urbaniana 4). Roma, Urbaniana University Press. 175.
- 9 LIPPMANN (1993): *i.m.* 89-100.
- 10 A keresztény világfelfogás hűségesen ápolja a közjó eredeti fogalmát és meg is kísérelti applikálni azt a mai körülményekre. Erről pl. bővebben lásd: SCHNARRER Johannes Michael Hrsg.: *Gemeinwohl und Gesellschaftsordnung* (Beiträge zum Naturrecht). Wien, Herold-Verlag. 1997.
- 11 BERTI Enrico (2014): *Il bene di chi? Bene pubblico e bene privato nella storia.* Genova, Marietti. 25.
- 12 RYBKA (2019): *i.m.* 372.
- 13 SOMOGYI (1943): *i.m.* 1. és SOMOGYI József (1941): *A nemzeteszme.* Budapest, Szent István Társulat. 15-20.
- 14 KECSKÉS Pál (1938): *A keresztény társadalomelmélet alapelvei.* Budapest, Szent István Társulat. 91.
- 15 Hogy melyek ezek a javak és milyen értékhierarchiájuk van, erről bővebben lásd: BORBÉLY Kamill (2009): *A keresztény életalakítás elmélete.* Pannonhalma, Bencés Kiadó. 57-59. Röviden összefoglalva öt nagy csoportja van az emberi javaknak: Vannak 1. az anyagi javak, melyek szükségesek és hasznosak az emberi élet fenntartásához. 2. Maga az élet, az emberi élet is alapérték, s ennek kifejeződése az egészség, melyre minden normális ember természetes módon törekszik. 3. A személyiség értékei a kifejlődött ember szellemi tulajdonságainak összességét jelentik. Az érett személyiség ugyanis tudatában van a maga testi, lelki és szellemi erőinek, készségeinek. Különbséget tud tenni értékes és értéktelen cselekvés között és szabadon választ közülük, amiért felelősséget érez. Ez a felelősségvállalás adja az embernek a függetlenség tudatát és a szabadság érzetét, vagyis az emberi méltóságot. 4. Az emberi közösségek (család, nemzet, állam, egyház) hordozzák az ún. kulturális értékeket. Ezek nemcsak lehetővé teszik az emberi személyiség kibontakoztatását, hanem olyan szellemi értékeket hordoznak, amiket az egyes ember maga sem létrehozni, sem pedig teljesen birtokolni nem tud (nyelv, tudomány, művészet, jog, vallás, stb.). Végül 5. az abszolút jó értéke: az előbb említett négy értékcsoporthoz nem tudja mindenestül kielégíteni az ember vágyakozását, igényeit, mivel a végtelenre vágyik. Ez lenne a vallási érték, mely az értékek csúcán áll, hiszen az emberi élet értelmének beteljesítőjeként mutatkozik. Természetesen, az öt értékcsoporthoz egyszerre igyekszik érvényesülni az emberi életben, de az emberi életvezetés vezérének a legfőbb értéknek kell lennie. Ezért a felsorolás egyúttal értékhierarchiát is jelez. Minden cselekedetünk az erkölcs normája alá esik: az anyagi javak használata, az élet fenntartása, az emberi személyiség kibontakoztatása és a kulturális javak művelése egyaránt. Az emberi tevékenység csak akkor válik emberivé (etikussá), ha az alacsonyabb rendű szolgálja a magasabbat, s ha az

- alacsonyabb rendűt azért valósítjuk meg, hogy létrejöhessen a legmagasabb rendű cél, vagyis az Isten szolgálata. Ebben a modellben ugyancsak feladatként, küzdelemként jelenik meg az értékhierarchia helyes birtokba vétele és érvényesítése. Más szóval küzdés, szenvedés révén tanuljuk meg helyesen használni a szabadságunkat.
- 16 SOMOGYI (1943): *i.m.* 1.
- 17 Megjegyezzük, hogy az ember önmagával és Istennel szemben csak metamorfice lehet igazságos, a szó szoros értelmében csak embertársával, illetve az embertársai alkotta közösségekkel tud igazságos lenni
- 18 PALUSCSÁK (1909): *i.m.* 360-361.
- 19 DUDEK János (1914): A vallás mint magánügy. In DUDEK János: *Dogmatikai olvasmányok*. Budapest, Szerzői kiadás. 282.
- 20 KECSKÉS (1938): *i.m.* 89.
- 21 SOMOGYI (1943): *i.m.* 2-3. A közjó nem azonos a gazdasági jóléttel, mivel ez önmagában nem biztosítja a személy kibontakozását. Nem lehet azonos a közrenddel sem, mivel az csak azokat a közhatalom által garantált javakat biztosítja, mint amelyek a béke és közbiztonság, az igazságosság és a közérkölc. Vö. COCCO Felice (1974): Stato. In ROSSI Lenadro – VALSECCHI Ambrogio diretto da.: *Dizionario enciclopedico di teologia morale*. Roma, Edizioni Paoline. 1050.
- 22 SOMOGYI (1941): *i.m.* 27-28. Somogyi József ilyen természetes közösségeknek tekinti a családot, a törzset, a népet (politikai szervezethez terén a községeket, az államokat és a nemzeteket), a hivatásközösségeket, a vallásközösségeket, végül magát az egész emberiséget.
- 23 TURGONYI Zoltán (2017): Un professore ungherese dell'Angelicum contro il capitalismo. La concezione tomista di Sándor Horváth O.P sul diritto di proprietà. In RUSPANTI Roberto- TURGONYI Zoltán a cura di.: *Tra una guerra e l'altra: Incroci fra Italia e Ungheria: storia, letteratura, cultura, mondo delle idee*. Budapest, Centro Ricerche di Scienze umanistiche dell'Accademai Ungherese delle Scienze. 331-332. és RYBKA (2019): *i.m.* 380-381.
- 24 RYBKA (2019): *i.m.* 374.
- 25 TURGONYI (2012): *i.m.* 51-52.
- 26 HORVÁTH Sándor (1927): *Krisztus királysága*. Budapest, Credo Kiadás. 176-177.
- 27 KECSKÉS (1938): *i.m.* 88.
- 28 TURGONYI (2012): *i.m.* 52
- 29 Erről bővebben lásd: CSÁNYI Vilmos – MIKLÓSI Ádám szerk.(2010): *Fékevesztett evolúció. Megszaladási jelenségek az emberi evolúcióban*. Budapest, Typotex.
- 30 KECSKÉS (1938): *i.m.* 107-108.
- 31 TURGONYI (2012): 48-50.
- 32 SZEPESDI Ervin (1942): *i.m.* 45.
- 33 Ide sorolhatjuk a kultúra javait, az emberi faj fennmaradásának biztosítását, az emberi lét bizonyos fizikai és biológiai feltételeit: energiaforrások, nyersanyagok, kedvező ökológiai adottságok stb. Vö. TURGONYI Zoltán (2008): La legge naturale ed il bene comune. *Iustum Aequum Salutare*, 4. évf. 4. sz. 87.
- 34 ROBLEDA Olisius (1967): Definitionis boni communis declaratio. *Periodica*, 66. évf. 1. sz. 139-145. és TURGONYI (2012): *i.m.* 43-45.
- 35 VIRT László (1999): *Katolikus társadalmi alapértékek*. Budapest, Márton Áron Kiadó. 98.
- 36 MESSNER Johannes (1950): *Das Naturrecht*. Innsbruck- Wien, Tyrolia Verlag. 129-132.
- 37 Erről bővebben lásd: KISSLING Christian (1993): *Gemeinwohl und Gerechtigkeit* (Studien zur theologischen Ethik 48.). Freiburg- Wien, Universitätsverlag Freiburg – Herder.
- 38 VIRT (1999): *i.m.* 97.
- 39 VARGA László (1938): *Legyen igazság!* Budapest, A.C. Munkásmozgalma EMSzO Központ. 12.
- 40 Lásd alább az ún. osztó igazságosságot (iustitia distributiva).
- 41 ANZENBACHER Arno (2001): *Keresztény társadalometika*. Budapest, Szent István Társulat. 191-192.
- 42 Uo. 92.
- 43 ALFORD, Helen – NAUGHTON Michael (2004): *Menedzsment, ha számít a hit. Keresztény társadalmi elvek a modern korban*. Budapest, Kairosz. 59.

- 44 Uo. 56-59.
- 45 SOMOGYI (1943): *i.m.* 3-4. és 8.
- 46 HORVÁTH Sándor (1944): *Örök eszmék és eszmei magvak Szent Tamásnál. Bölcséleti és hittudományi tanulmányok. Szent Tamás állameszménye.* Budapest, Szent István Társulat. 286.
- 47 HORVÁTH Sándor (1941): *A természetjog rendező szerepe.* Budapest, Jelenkor. 50.
- 48 HORVÁTH (1927): *i.m.* 179.
- 49 HORVÁTH Sándor (1942): *Társadalmi alakulások és a természetjog.* Budapest, Jelenkor. 3-4. 2. jegyzet
- 50 Uo. 5.
- 51 PALUSCSÁK (1909): *i.m.* 393.
- 52 GATTI Guido (1974): Autorità. In ROSSI Lenadro – VALSECCHI Ambrogio diretto da.: *Dizionario enciclopedico di teologia morale.* Roma, Edizioni Paoline. 67.
- 53 HÖFFNER Joseph (2002): *Keresztény társadalmi tanítás, SZIT,* Budapest 2002, 44.
- 54 ERDŐ Péter (2008): A közjó témájához. In BERAN Ferenc szerk.: *A közjó az Egyház társadalmi tanításában.* Budapest, Szent István Társulat. 14-15.
- 55 EGLIS István (1948): *A keresztény szociológia főbb kérdései.* Budapest, Actio Catholica Országos Elnöksége. 32-34.
- 56 HÖFFNER Joseph (2002): *i.m.* 46.
- 57 RYBKA (2019). *i.m.* 368-369.
- 58 ORNAGHI (2004): *i.m.* 72-73.
- 59 RIGÓ Balázs (2013): A szociális igazságosság Varga László S.J. munkásságában. In *Történelem és politika régen és ma. Tanulmányok.* Modern Minerva Könyvek 6. Budapest, Heraldika kiadó. 21.
- 60 BENKŐ Ágota (2008): A közjó és a családbarát társadalom. In BERAN Ferenc szerk.: *A közjó az Egyház társadalmi tanításában.* Budapest, Szent István Társulat. 16.
- 61 FRIVALDSZKY János (2016): A közjó Szent Tamásnál és a neotomista természetjogi gondolkodásban. In FRIVALDSZKY János: *Jó kormányzás és a közjó politikai és jogfilozófiai szemszögből.* Budapest, Pázmány Press. 13-16.
- 62 ERDŐ (2008): *i.m.* 11-12. 40
- 63 Erről bővebben lásd: HÖFFNER (2002): *i.m.* 67-74. MATTAI Giuseppe (1974): Giustizia. In ROSSI Lenadro – VALSECCHI Ambrogio diretto da.: *Dizionario enciclopedico di teologia morale.* Roma, Edizioni Paoline. 456-469. COZZOLI Mauro (1999): Giustizia. In COMPAGNONI Francesco-PIANA Giannino- PRIVITERA Salvatore a cura di.: *Nuovo Dizionario di Teologia Morale.* Cinisello balsamo, Edizioni San Paolo. 498-517. D'AGOSTINO Francesco (1999): Giustizia penale. in COMPAGNONI Francesco-PIANA Giannino- PRIVITERA Salvatore a cura di.: *Nuovo Dizionario di Teologia Morale.* Cinisello balsamo, Edizioni San Paolo. 517-525. PIEPER Joseph (1996): *A négy sarkalatos erényről.* Budapest, Vigilia Kiadó.
- 64 RYBKA (2019): *i.m.* 373.
- 65 SOMOGYI (1943): *i.m.* 10. Az erkölcs kellő figyelembe nem vétele a jogalkotást, és benne a közjó épségét is súlyosan torzítja. Vö. KUNCZ Ödön (1946): *A jog birodalma. Bevezetés a jog- és államtudományba.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata. 14-15.
- 66 PALUSCSÁK (1909): *i.m.* 368.
- 67 PALUSCSÁK (1909): *i.m.* 371.
- 68 KECSKÉS (1938): *i.m.* 89. és 156.
- 69 Uo. 157.
- 70 Uo. 157.
- 71 RYBKA (2019): *i.m.* 373.
- 72 VIRT (1999): *i.m.* 100.
- 73 GECSE Gusztáv (1972): Iustitia. Aquinói Tamás tanítása az igazságosságról. *Világosság,* 15. évf. 12. sz. (melléklet) 13.
- 74 Uo. 12 és 13. 41

FLORILEGIUM

A Teremtő, aki Végtelen Jó, a Létteljesség. Ő nemcsak egy teremtménynek, egy lénynek vagy fajnak, hanem az egész teremtett mindenségnek a legfőbb, Egyetemes Java. Úgy is lehetne mondani, hogy Közjő. Minden népnek, vagy egy családnak is lehet közjava, vagy az emberiségnek, de a Teremtő az egész mindenségnek a Közjava, mert mindaz, ami jó az egész mindenségben, az Őtőle van állandóan és mindenestől. Ő a legmagasabb közjó, amelytől függően van minden más.

+

Mindennek a gyökere az Isten-fogalmunk. Hogy milyen az Isten-fogalom. Egy hüvely-e, burok-e, amelyben egy-két magocska vagy valami zörög, vagy pedig dúsan telített... Bizony, ennek a dúsan telített Isten-fogalomnak egyáltalán a lehetősége is hiánycikk.

Szigeti I. József OP